

חיבטים לשוניים דברים עז

דקדוקי קריאה בפרשה ובהפטרה ובראשון של ואתחנן

א יב **אִיכָה אֶשָּׂא לְבַדִּי**... בהרבה קהילות נוהגים לקרוא פסוק זה בטעמי מגילת איכה. במנהג
אשכנז המערבי קוראים בניגון רגיל. **טִרְחַכְכֶּם**: הטי"ת בקמץ קטן. **וּמְשַׁאֲכֶם**: השי"ן בפתח ודגושה
א יג **הָבֹו**: הטעם בבי"ת מלרע
א טז **וְשִׁפְטֶתֶם**: הטי"ת בשווא נח על אף הקושי
א כב **וַיַּחַפְּרוּ-לָנוּ... וַיֵּשְׁבוּ**: וא"ו החיבור בשווא נע. **נַעֲלָה-בָּהּ**: העמדה קלה בנר"ן למנוע
הבלעת העי"ן החטופה ודגש חזק בבי"ת מדין דחיק
א כח **אָנָּה**: במלרע, אין לבטא דגש בנר"ן¹
א כט **וְלֹא-תִירָאוּ**: געיה בת"ו והרי"ש אחריה בשווא נע
א לג **לַחֲנֹתְכֶם**: געיה בנר"ן והתי"ו בשווא נע, בדומה בהמשך הפסוק **לִרְאֹתְכֶם**. **וּבַעֲנָן**: העמדה
קלה בבי"ת להדגשת הסגול המורה על מיודע
א לו **דֶּרֶךְ-בָּהּ**: געיה בדל"ת
א לז **לֹא-תָבֹא שָׁם**: הטעם בבי"ת ולא נסוג בניגוד לפסוק הבא
א לח **יָבֹא שָׁמָּה**: טעם נסוג אחור ליר"ד
א מד **עַד-תִּרְמָה**: החי"ת בקמץ קטן
ב א **וַנִּסָּב**: הסמ"ך בקמץ קטן
ב ד **וַיִּירָאוּ**: וא"ו החיבור בשווא נע, היר"ד בחירק מלא והרי"ש בשווא נע
ב ה **אֶל-תִּתְּגֵרוּ בָּם**: במלרע, אין כאן נסוג אחור כבקורן ודומיו. **עַד מִדְּרֹךְ כַּף-רִגְלִי**: טעם
טפחא בתיבת **עַד**
ב ו **וְגַם-מֵיָם**: יש להיזהר לא להדביק את התיבות על אף שהן מוקפות
ב ז **בִּרְכָּךְ**: געיה בבי"ת והכ"ף הראשונה, למרות הקושי, בשווא נח
ב י **יֵשְׁבוּ בָּהּ**: טעם נסוג אחור ליר"ד. **כַּעֲנָקִים**: הכ"ף קמוצה וכן בפסוק הבא ובפסוק כא²
ב טו **הִיִּתָּה בָּם**: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה ודגש חזק בבי"ת מדין אתי מרחיק
ב כ **יֵשְׁבוּ-בָּהּ**: געיה ביר"ד
ב כד **קוֹמוּ סֵעוּ**: הסמ"ך דגושה³. **מִלֶּךְ-חֲשָׁבוֹן**: למי שלא מקפיד להבחין בין כ"ף רפויה לחי"ת
עליו להיזהר לא להבליע האחת שבסוף התיבה הראשונה בתוך השנייה שבתחילת התיבה השנייה
ב כה **וְחָלוּ**: במלרע
ב כח **רַק אֶעֱבְרָה בְּרִגְלִי**: טעם טפחא בתיבת **רַק**, העי"ן בתיבת **אֶעֱבְרָה** בשווא נח
ב כט **עָשׂוּ-לִי**: געיה בעי"ן. **אֶעֱבֹר**: העמדה קלה באל"ף למנוע הבלעת העי"ן החטופה

¹ כי אז המילה מקבלת משמעות של תחנונים

² קוראים בפתח משבשים בשינוי משמעות למבחינים בין קמץ לפתח. לגירסת הפתח אין על מה לסמוך, אין לשיבוש זה מקור חוץ מדפוס ונציה הלקוי!

³ דומה לבראשית יט יד ושמות יב לא ועוד

ג	ב לב יִהְיֶה: הִירָד קמוצה והה"א אחריה בשווא נח
ב	לד מִתֵּם: המ"ם בשוא, הקורא בצירי משנה משמעות ⁴ . כן הדבר גם ב-ג ו
ג	ה הַפְּרִי: הרי"ש בקמץ לא בחירק
ג ט	שִׁינִן: שי"ן שמאלית
ג יא	עֲרֵשׁ עֲרֵשׁ: שי"ן שמאלית
ג יב	לְרֹאבְנִי: האל"ף אינה נשמעת, יש לקרוא כאילו כתוב 'לרובני', וכן בהמשך ובכל מקום
ג יג	הַמְנִשָּׁה: החטף במ"ם מראה שהמ"ם בשוא נע ⁵
ג יז	וְהָעֲרֵבָה וְהִירֵדֵן וְגַבֵּל: טעם טפחא בתיבת וְהָעֲרֵבָה
ג כא	צִוִּיתִי: אין לבטא בשום אופן את הִירָד שלאחר הוא"ו. עם זאת הו"ו בצירי ולא בחירק
	הפטרת דברים ישעיהו א א-כז:
	בקהילות אשכנז המערבי נוהגים לקרוא את הפטרת 'חזון ישעיהו' בניגון איכה חוץ מפסוקי נחמה כד-כז.
	בקהילות אחרות קוראים את הפסוק הראשון בניגון הפטרה רגיל, וכן פסוקים טז-יט, וכד-סוף.
ב	פִּשְׁעוּ בִי: טעם נסוג אחר לפ"א
ה	לַחֲלִי: הטעם בלמ"ד השנייה, מלרע
ו	לֹא-זָרוּ: במלעיל
ז	בְּמִהְפֶּכֶת: הה"א בשווא נח, יש לבטא אותה כאילו היא במפיק
טו	וּבְפִרְשֵׁיכֶם: שי"ן שמאלית. אֲעֲלִים: העי"ן בשוא נח לא בחטף
טז	הַזָּכוּ: מלרע, הטעם בכ"ף. מַעֲלִיכֶם: הלמ"ד הראשונה בשווא נח על אף הקושי
יח	לִכּוֹ-נָא וְנוֹכַחָה: תיבה ראשונה מוטעמת בתביר באופן נדיר, כך הוא הנוסח בכתר ולא כפי שסומן בקורן ואחרים. יֹאדְיָמוּ: האל"ף בשווא נח והדל"ת בדגש קל
כב	סָבְאָד: הסמ"ך בקמץ קטן
כג	שִׁינִן: שי"ן שמאלית
כד	ועד הסוף במנגינת הפטרה רגילה
כד	אֲבִיר: הבי"ת רפויה ללא דגש
כו	יִקְרָא לָךְ: טעם נסוג אחר לקו"ף
כז	צִוִּין בְּמִשְׁפָּט... במנהג אשכנז המערבי הקהל מקדים את המפטיר בקריאת פסוק זה בקול התימנים ממשיכים עד סוף הפרק
	ל וְכִגְנָה: הכ"ף בשוא נע, הפתח החטוף אינו אלא להורות על הנעת השווא
	ראשון של ואתחנן:

⁴ בצירי: אנשים שנפטרו, ובשווא – בני אדם

⁵ כן הוא בכ"י וכן הוא בכא"צ במקומות שנשתמר. החטף פתח אינו אלא על מנת להורות על קריאת השווא הנע.

ג כג וְאֶת־חֲנָן: הַנִּזְכָּר בַּפֶּתַח

ג כה אֶעֱבְרָה: הַעֲלִי בְשׁוּוֹא נָתַן. הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבָּנוֹן: יֵשׁ לְהַאֲמִיץ מֵעֵט אֶת קְרִיאת הַתִּיבָה הַזֶּה לְהַסְמִיכָה לְתִיבָה הַקּוֹדֶמֶת שֶׁכֵּן הַטַּפְחָא הוּא הַמִּפְסִיק הָעִיקָרִי הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה - וְהַלְבָּנוֹן ד ב עַל-הַדְּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי: תִּיבַת עַל-הַדְּבָר מוֹטַעֲמַת בַּפֶּשֶׁטָא וְלֹא בַקְדָמָא

דפי בר-אילן הגדרת הארץ באמצעות אזורים טופוגרפיים

פרופ' יואל אליצור⁶

נאמר בפרשתנו (דב' א: ז):

פָּנּוּ וְסַעֲדוּ לָכֶם וּבֵאוּ הָרָא אֶת־הָאָרֶץ וְאָל כָּל שְׁכֵנֵי בְעֶרְבָהּ בָּחַר וּבִשְׁפָלָהּ וּבְגִבְיָהּ וּבְחֹוֹף הַיָּם, אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְבָּנוֹן עַד הַנָּהָר הַגָּדֹל נָחַר פָּרָת.

הכתוב מונה כאן אזורים טופוגרפיים המרכיבים יחד את מפת ארץ ישראל כולה. בספר יהושע באה השיטה הזאת עוד שבע פעמים, ואפשר לומר שזו היא צורת חשיבה אופיינית לספר יהושע. נתחיל מן המקור המובהק ביותר, סיכום כיבושי יהושע ובני ישראל (יהו' יב: ו-כד). ביהושע פרק יב מוגדרת הארץ שנכבשה בארבע דרכים:

א. על ידי הגבולות הקיצוניים: "מִבְּעַל גֹּד בְּבִקְעַת הַלְבָּנוֹן וְעַד הָהָר הַחֲלָק הָעֵלָה שְׁעִירָה" (יב: ז).

ב. על ידי אזורים טופוגרפיים: "בָּחַר וּבִשְׁפָלָהּ וּבְעֶרְבָהּ וּבְאֲשֻׁדּוֹת וּבְמִדְבָּר וּבְגִבְיָהּ" (יב: ח).

ג. על ידי העמים שנוצחו: "הַחֲתִי הָאֲמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי הַפְּרָזִי הַחֲוִי וְהַיְבוֹסִי" (יב: ח).

ד. על ידי 31 מלכי הערים: "מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶחָד מֶלֶךְ הָעִי אֶחָד מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַם אֶחָד מֶלֶךְ חֶבְרוֹן אֶחָד" (יב: ט-י) וכל היתר.

כל אחת מארבע הדרכים הללו, מגדירה את "הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה יְהוֹשֻׁעַ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה" (יהו' יב: ז) בדרך אחרת, וכולן נכונות. נראים הדברים שהאזורים הטופוגרפיים המנויים כאן הם מין פסיפס המרכיב את הארץ.

לפני שניגש לפרש את המושגים הללו, ראוי שנאסוף את כל הנתונים. מלבד שני המקומות שהזכרנו לעיל, באה רשימה מסוג זה במקומות הבאים:

"וַיְהִי כְשֶׁמַּעַ כָּל הַמְּלָכִים אֲשֶׁר בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן בָּחַר וּבִשְׁפָלָהּ וּבְכָל חוֹף הַיָּם הַגָּדֹל אֶל מֶלֶךְ הַלְבָּנוֹן הַחֲתִי וְהָאֲמֹרִי הַכְּנַעֲנִי הַפְּרָזִי הַחֲוִי וְהַיְבוֹסִי. וַיִּתְּקֶצֻּם יַחְדָּו לְהִלָּחֵם עִם יְהוֹשֻׁעַ וְעִם יִשְׂרָאֵל פֶּה אֶחָד" (יהו' ט: א-ב).

בסיכום מלחמת יהושע בחצייה הדרומי של הארץ, נאמר: "וַיִּכָּה יְהוֹשֻׁעַ אֶת כָּל הָאָרֶץ הַחֲרָה וְהַנֶּגֶב וְהַשְּׁפֵלָה וְהָאֲשֻׁדּוֹת וְאֶת כָּל מְלִיחָתָם לֹא הִשְׁאִיר שְׁרִיד וְאֶת כָּל הַנֶּשֶׁמָה חָרָה כְּאֲשֶׁר עָוָה ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. וַיָּבֶס יְהוֹשֻׁעַ מִקְדָּשׁ בְּרִנֶּעַ וְעַד עֵזָה, וְאֶת כָּל אֶרֶץ גִּשְׁזָן וְעַד גִּבְעוֹן" (יהו' י: מ-מא).

בפרק יא, המתאר את מלחמת יהושע בצפון ומסכם את שתי המלחמות הגדולות, יש למעשה שלוש רשימות מן הסוג המעניין אותנו כאן.

הראשונה מתארת את צפון הארץ, כל האזורים שמהם גייס יבין מלך חצור את לוחמיו: "וְאֶל הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מִצְפּוֹן בָּחַר וּבְעֶרְבָהּ נֶגֶב כְּנָז וּבִשְׁפָלָהּ וּבְנִפּוֹת דּוֹר מִיָּם" (יהו' יא: ב).

בסיכום המלחמה נאמר: "וַיִּקַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת כָּל הָאָרֶץ הַזֹּאת הַחֲרָה וְאֶת כָּל הַנֶּגֶב וְאֶת כָּל אֶרֶץ הַגִּשְׁזָן וְאֶת הַשְּׁפֵלָה וְאֶת הָעֶרְבָה, וְאֶת הָרָא וְהַשְּׁפֵלָתָה" (יהו' יא: טז). כיוון שנזכרים

⁶ פרופ' יואל אליצור הוא בנו של פרופ' יהודה אליצור ז"ל ממייסדי אוניברסיטת בר אילן. יואל אליצור עוסק בחקר הלשון העברית ובגיאוגרפיה מקראית והיסטורית, חבר באקדמיה ללשון העברית ובוועדת השמות הממשלתית.

בפסוק זה ההר והשפלה פעמיים, יש כאן למעשה שתי רשימות, אחת ארוכה ואחת קצרה:
הארוכה, רשימת ארץ יהודה; והקצרה, רשימת ישראל.⁷

מקור	היקף										
דברים א: ז	כל הארץ	בערבה	בהר	בשפלה	בנגב	בחוף הים				הלבנון	
יהושע ט: א	כל הארץ	בעבר הירדן	בהר	בשפלה		בכל חוף הים הגדול					
יהושע י: מ-מא	דרום		ההר	השפלה	הנגב	האֲשְׁדּוֹת	כל ארץ גשן				
יהושע יא: ב	צפון	בערבה	בהר	בשפלה						נגב כנרות	נפות דור מים
יהושע יא: טז	דרום	הערבה	ההר	השפלה	כל הנגב		כל ארץ הגשן				
יהושע יא: טז	צפון		הר ישראל	ושפלתה							
יהושע יב: ח	כל הארץ	בערבה	בהר	בשפלה	בנגב	בְּאֲשְׁדּוֹת	במדבר				
יהושע טו: כ- סג	דרום		בהר	בשפלה	בנגבה		במדבר				

הרשימה האחרונה (יהו' טו: כ-סג) שונה באופייה מקודמותיה. אין כאן רשימה רצופה של אזורים טופוגרפיים, אבל יש כאן רשימה ארוכה של ערי שבט יהודה ממוינת לפי החלוקה הטופוגרפית שהזכרנו לעיל. רשימה זו עשויה לסייע בידנו יותר משאר הרשימות בקביעת גבולותיהם של האזורים הנזכרים בה: **הנגב, השפלה, ההר, המדבר.**

נסדר את הממצאים בטבלה:

עיון בטבלה מעלה ששני מושגי היסוד בארץ ישראל, **ההר והשפלה**, נזכרים בכל שמונה הרשימות, ואין לדבר בלעדיהם על ארץ ישראל או על חלק משמעותי ממנה. ועוד, כמעט אי אפשר בלעדי הנגב, והוא נזכר ברוב הרשימות. הוא נעדר כצפוי משתי הרשימות הכוללות רק את צפון הארץ, אבל גם מרשימה אחת של כל הארץ - **וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל הַמְּלָכִים [...] וַיִּתְּקֶבְעוּ וַיַּחֲדּוּ לְהִלָּחֵם עִם יְהוֹשֻׁעַ** (ט: א-ב), אפשר משום שהנגב אינו עשיר בערי מלוכה מבוצרות. כך עולה מרשימת שלושים ואחד המלכים המנויים בפרק יב, שנזכרות בה רק שתי ערים בנגב, חרמה וערד. צורת החיים הטיפוסית בנגב היא חצרים, כלומר כפרים פרזיים, כפי שניתן ללמוד מכמה מקורות. ואלה הם:

א. בסיכום כל אחת מרשימות הערים שבפרקי הנחלות, הנוסחה הקבועה היא "ערים [...] וחצריהן", אך בנחלת שמעון, שכולה בנגב, נוסף **וְכָל הַחֲצֵרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹת הָעָרִים הָאֵלֶּה** (יהושע יט, ח).

⁷ אין לתמוה על קיומה של חלוקה זו לפני ימי ירבעם ורחבעם. ההבחנה בין יהודה לבין ישראל זמנה כנראה מן ההתנחלות ואילך. דבורה הנביאה, ששיבחה בשירתה את השבטים שבאו לעזרת ה' בגיבורים ונזפה בשבטים שלא באו, לא הזכירה כלל את יהודה (ושמעון). במלחמות שאול נמנו אנשי יהודה ואנשי ישראל לחוד (שמואל א יא: ח, טו: ד), ובימי דוד הייתה מתיחות קבועה בין יהודה לבין ישראל (שמואל ב ב: ד, ב: י, ג: כא, ה: ח, יט: יב-יג, יט: מא-מד, כ: א-ה).

ב. ערים אחדות בנגב נקראות "חצר [...]": "חֲצֵר שׁוּעַל" (יהושע טו:כח, יט:ג, נחמיה יא:כז, דברי הימים א' ד:כח), "חֲצֵר סוֹסָה" (יהושע יט:ה, דברי הימים א' ד:לא), "חֲצֵר אֲדָר" (במדבר לד:ד, ביהושע טו:ג חֲצֵרֹן וְאֲדָר). עוד שם דומה בין ערי הנגב הוא חֲצֵרֹן היא חֲצֹר (יהושע טו:כה).

ג. ברשימת ערי הנגב של יהודה (יהו' טו:כ-לב), מנויים שלושים ושבעה יישובים, והיא מסתיימת במילים "כָּל עָרִים עֶשְׂרִים וְתִשְׁעַ וְחֲצִירִיָּה" (יהושע טו:לב). הפתרון הסביר לחוסר ההתאמה בין 37 לבין 29 הוא, שחלק גדול מן היישובים המנויים היו חצרים ולא ערים.

ד. בני ישמעאל ישבו "מִחֲוִילָה עַד שׁוּר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִצְרַיִם (בראשית כה, יח)", אזור שכלל כנראה את דרום הנגב, וצורות היישוב בו היו "בְּחֲצִירִיהֶם וּבְטִירוֹתָם" (בר' כה:יח), גם בני קדר שבמדבר ישבו בחצרים ("חֲצִירִים תֵּשֵׁב קֶדֶר"; יש' מב:יא).

גם הערבה נזכרת ברוב הרשימות. וראה זה פלא: היא נזכרת גם בצפון. מכאן וממקראות אחרים יש ללמוד ש"הערבה" מציינת את כל החלק הארצישראלי של "השבר הסורי אפריקאי", למן מקורות הירדן ועד אילת. בעקבות דברים שלמדתי מפי אבי מורי, פרופ' יהודה אליצור ז"ל, כללתי כאן עם הערבה גם את "עֵבֶר הַיַּרְדֵּן" (יהו' ט:א). "עבר הירדן" שבפסוק זה אינו יכול להיות כותרת למה שבא אחריו, מפני שמדובר בעבר הירדן המערבי, וספר יהושע נכתב בעבר הירדן המערבי לאחר כיבושו והנחלתו לבני ישראל. לכן, נראה שהמונח "עבר הירדן" בפסוק זה ובעוד פסוקים, כשלא נלווה אליו התואר "מזרחה" או "ימה", מציין את ערבות הירדן.⁸

שאלה: האם "השפלה" כוללת את "חוף הים"? התשובה היא כן ולא. בשתי הרשימות הראשונות, שבדברים א וביהושע ט, נמנה חוף הים לצד השפלה. זאת אומרת שאינם זהים. גם מבחינה לשונית, המילה "שפלה" גזורה מן שפ"ל, שעניינו 'נמוך', כלומר דבר שיש לו גובה מסוים אבל גובהו אינו רב. ביטוי זה הולם את אזורי הגבעות הנמוכות שבין ההרים לבין חוף הים. גם חז"ל הבחינו בין "השפלה" לבין "העמק" (משנה שביעית פרק ט ותוספתא פרק ז). ואולם רשימת ערי השפלה של יהודה ביהושע טו מסתיימת בשלוש ערים, עקרון ואשדוד ועזה, ולא נזכר בה "חוף הים". נראה שמשום שבני ישראל לא הורישו את החוף ועריו הראשיות, נזכרו אלה בה רק בקצרה ובכעין הצהרת כוונות ("רַק חֲפִלָּה לְיִשְׂרָאֵל בְּנִחְלָה" (יהושע יג, ו)). לכן לא הוקדשה לחוף הים רשימה בפני עצמו, והערים הייצוגיות של החוף שהוזכרו נספחו לשפלה.

"המדבר" הוא מדבר יהודה, כפי שעולה מרשימת שש ערי המדבר ביהושע טו:סא-סב: "בֵּית הָעֲרָבָה מִדִּין וּסְכֶכֶה וְהַנֶּבֶשׁ וְעִיר הַמֶּלַח וְעֵין גִּדִּי.

"הַאֲשָׁדוֹת" (יחיד אֲשָׁד, נסמך אֲשָׁד) הם כנראה אזורי המצוקים, "מצוק ההעתקים", היורדים אל בקעת הירדן וים המלח.

"אֶרֶץ הַגִּשֵׁן" היא כנראה האזור שבין ההרים הגבוהים לבין השפלה. פשר המילה אינו ברור. כידוע, גשן שישבו בה בני ישראל, הנזכרת בספר שמות, היא במזרחה של מצרים, ויש גם עיר אחת בהר חברון הנקראת בשם זה (יהו' טו:נא). נראה שהשם גשן, שמקורו במילה שמית שמשמעה אינו ידוע לנו, קשור היה לדבר מה נופי או חקלאי המתאים לשלושת האזורים הנקראים גושן.⁹

המונח "נֶפֶחַ" נזכר במקרא כמה פעמים בזיקה לעיר דאר שבצפון השרון, ופעם אחת גם בזיקה לעמק יזרעאל ועמק בית שאן (יהו' יז:יא). נראה שמדובר במילה שנשאלה מלשונם של גויי הים, ומשמעה 'מישור מיוער'.¹⁰

⁸ ראה בהרחבה בספרי מקום בפרשה, תל-אביב תשע"ד, עמ' 89-90, 438-443.

⁹ מקום בפרשה, עמ' 108-111.

¹⁰ מ' בן דב, "נֶפֶחַ" – מלה שאולה מלשונות גויי הים, תרביץ מג (תשל"ד), עמ' 217-219.

א טו וְשִׁטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם: אַבִּיגַד בַּעֲדָנִי: נֹרָאָה לִי שֶׁהִדְגִּישָׁה 'לְשִׁבְטֵיכֶם' אִם הִיא חֹלָה עַל כָּל הַפְּסוֹק וְאִם עַל הַשּׁוֹטְרִים בְּפֶרֶט, הָאִמּוּרִים לְהַתְעַמֵּת חֲזִיתִית עִם הַנִּשְׁפָּטִים, וְכַדְבְּרֵי רִשְׁיִי 'אִלּוּ הַכּוֹפְתִין וְהַמְכִין בְּרִצּוּעָה ע"פ הַדִּיּוּנִין בָּאָה ע"מ שֶׁלֹּא לִיצוֹר חִיכּוּכִים מִיּוֹתֵרִים בֵּין הַשִּׁבְטִים, שֶׁעֲלֻלִים לֹמֵר מֶה בָּאוּ אִלּוּ מִשְׁבֵּט אַחֵר לְכַפְּתָנוּ וּלְהַכּוֹתָנוּ.

א' כ"ג. וַיִּיטֹב בְּעֵינֵי הַדָּבָר אַבִּיגַד בַּעֲדָנִי: יֵשׁ לַהֲבִין הַיֶּאֱכָר הִיָּה טוֹב בְּעֵינֵי מֹשֶׁה לְהַסְכִּים לְאִשֶּׁר בִּקְשׁוּ מִמֶּנּוּ 'נִשְׁלַחְהָ אֲנָשִׁים' וְכו'. וְכִי גַם הוּא לֹא הָאִמּוּן לְהַבְטַחַת הַשִּׁי"ת? וְאִפְשָׁר לֹמֵר כִּי אֲדַרְבֶּה, זֶה הִיָּתָה כּוֹוֹנָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה: הִנֵּה עִם יִשְׂרָאֵל מִצּוּוֹה לִכְבוֹשׁ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן, וְשָׂמָא עֲמִיהָ עַמִּים חֲלָשִׁים הֵם, וְלֹא יִהְיֶה נֹס גָּדוֹל לְכַבֶּשׂ, אוֹ אֶרֶץ רַעֲיָה הִיא שְׂאִין לְתוֹשְׁבֶיהָ רָצוֹן עַד לַהֲגֹן עֲלֶיהָ, וְחָשַׁב מֹשֶׁה שֶׁכֹּדָאִי הוּא לְשַׁלּוֹחַ מְרַגְלִים שִׁיגְלוּ אֶת אֲזֵנֵי הָעַם אוֹדוֹת הָעַם הַחֶזֶק וְהַנְחוּשׁ לַהֲגֹן עַל נַחֲלָתוֹ, וְדוּקָא מִתּוֹךְ כֵּךְ יִגְשׁוּ אֶל הַמִּלְחָמָה בְּבִטְחוֹנָם בְּה' וּבַעֲזָזוֹ. וְהַשִּׁי"ת לֹא יָכוֹל לְמַנוּעַ מִטֶּרֶה קְדוּשָׁה כִּזֹּאת מִמֶּשֶׁה, אֲבָל גַּם יָדַע אֶת כּוֹוֹנָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהַמְרַגְלִים שִׁילָא נִתְכוּוְנוּ אִלָּא לְבוֹשֶׁתָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל (גַּמ' סוּטָה ל"ד ע"ב). וְלִכֵּן לֹא אִסֵּר עֲלֵיו אֲבָל גַּם לֹא הוֹרָה לוֹ, אִלָּא אָמַר לוֹ 'שְׁלַח לָךְ - לְדַעְתָּךְ. אֲנִי אֵינִי מִצּוּוֹה לָךְ. אִם תִּרְצֶה - שְׁלַח' (רִשְׁי" ע"פ הַגַּמ' שֵׁם).

א' כ"ח. הִמָּסוּ אַבִּיגַד בַּעֲדָנִי: מֶה שֶׁתָּמָה ב'תּוֹרָה תְּמִימָה' עַל אוֹנֶקְלוֹס מִדּוּעַ תִּרְגַּם אֶת הַמִּלָּה 'הִמָּסוּ' - 'תִּבְרֹאוּ דֵּהֵיִינוּ שְׁבֵרוּ, עֵיִין שֵׁם.

תּוֹרָה תְּמִימָה דְּבָרִים א' כח מִהוּ הִמָּסוּ אֶת לְבָבֵינוּ - פְּלִגּוֹן לְבָבֵינוּ (יְרוּשָׁלַּיִם מַעֲשֵׂרוֹת א' ב') תּוֹרָה תְּמִימָה הַעֲרוֹת דְּבָרִים פֶּרֶק א' הַעֲרָה לִדּוּ וְכַתְּרָגוֹמוֹ תִּבְרָא יֵת לִיבְנָא שֶׁשְׁבֵרוּהוּ וְחִלְקוּהוּ לְשָׁנִים. וּבִירוּשָׁלַיִם כֹּאֵן בֹּא עֲנִין זֶה לְפִרְשׁ לְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה בְּמַעֲשָׂרוֹת (פ"א מ"א) מֵאִמְתִּי הַפִּדּוֹת חֵיִיבִין בְּמַעֲשָׂרוֹת, הַרְמוּנִים מִשִּׁמְסוֹ, וּפִירֵשׁ חֵד מֵאֵן דֹּאמֵר מִשִּׁמְסוֹ - מִשִּׁתְּרַכְכוּ וִיתְמַעְכוּ, ר"ל כָּל שֶׁהִגִּיעַ הַרְמוֹן לְשִׁיעוֹר זֶה נִתְחַיֵּב בְּמַעֲשֵׁר, וְחֵד אָמַר מִשִּׁמְסוֹ - מִשִּׁתְּפִלְגוֹ, ר"ל מִשִּׁיגִיעוֹ לְבִישׁוֹל הַמַּחֲצָה שֶׁלָּהֶן, וּמִבִּיא רֵאִיָּה מִלְשׁוֹן פֶּסוּק זֶה דִּהִמָּסוּ פִּירוּשׁוֹ פְּלִגִּין לְבָבֵנוּ וְכַתְּרָגוֹם אוֹנֶקְלוֹס. וְצ"ל דִּמָּאֵן דִּמְפִּרֵּשׁ מִשִּׁמְסוֹ מִשִּׁתְּמַעְכוּ, יִפְרֵשׁ לְשׁוֹן פֶּסוּק זֶה גִּיב בְּמִבּוֹבֵן זֶה שֶׁמַּעְכוּ אֶת לְבָבֵנוּ, כְּלוֹמֵר שֶׁשְׁעִשְׂאוּהוּ רִכִּיךְ וְקָלִישׁ, וְהִנֵּה אֲנִי קִיִּי"ל כְּמִ"ד מִשִּׁמְסוֹ - מִשִּׁתְּמַעְכוּ, וְלִפְי"ז צ"ע עַל אוֹנֶקְלוֹס שֶׁלֹּא פִירֵשׁ הַלְשׁוֹן הִמָּסוּ כְּפִי הַפִּירוּשׁ שֶׁקִּיִּי"ל לְדִינָא, וְהֵינּוּ רִכְכוּ וּמַעְכוּ אֶת לְבָבֵנוּ, כְּמִבּוֹאֵר, וּבַעֲלָמָא מְצִינוּ בְּכֹהֲאִי גּוֹנָא שֶׁנִּזְהָר אוֹנֶקְלוֹס לְתִרְגָּם ע"פ תּוֹצֵאת הַדִּין. וְאוּלַי הַכּוֹנֶה גַּם לְהַזְוָא מִ"ד: הִמָּסוּ אֶת לְבָבֵנוּ - פְּלִגּוֹן לְבָבֵנוּ, כְּלוֹמֵר הִזּוּ לְפִלְגֵי מִים: ע"כ הַעֲרַת הַתּוֹרָה תְּמִימָה.

אֲבָל נֹרָאָה לִי שֶׁלֹּא קִשָּׁה וְלֹא מִידָּה. כִּי הִנֵּה כָּל לְשׁוֹן צִיּוּרִית, תְּלוּיָה בְּתִרְבוֹת הַלְשׁוֹנִית בִּהּ הִיא נֹאמֶרֶת וְאִי אִפְשָׁר לְתִרְגָּם מִלּוּלִית, כִּי הָאִמְרָה עֲלֻלָה לְהַתְפַּרֵּשׁ אַחֲרַת בְּלִשׁוֹן הַתִּרְגוּם. וְרֵאִיָּה לְכָךְ הִיא בְּפֶסוּק זֶה עֲצָמוֹ. כִּי אִם הֵיִינוּ צִרִיכִים לְתִרְגָּם פֶּסוּק זֶה בְּהִפָּךְ - מִלְשׁוֹן אֲרָמִית לְלִשׁוֹן הַקּוּדֶשׁ, הַכִּיצַד הֵיִינוּ מִתְּרַגְּמִים אֶת הַפֶּסוּק 'אֲחִנָּא תִּבְרֹאוּ יֵת לְבָנָא"? אִם הֵיִינוּ מִתְּרַגְּמִים אוֹתוֹ לְלִשׁוֹן הַקּוּדֶשׁ 'אֲחִנּוּ שְׁבֵרוּ אֶת לְבָנוּ', הֵיָּתָה מִשְׁתַּבֶּשֶׁת כּוֹוֹנַת הַכְּתוּב. כִּי בְּאֲרָמִית הִיָּה מִשְׁמַעְהָ שֶׁפִּחְדָנוּ, אֲבָל בְּלִשׁוֹן הַקּוּדֶשׁ 'הִלֵּב נִשְׁבֵּר ע"י כְּנִיעָה וְצוּם וְעִינוּי' (כַּדְבְּרֵי הַמִּלְבִּי"ם עַל הַפֶּסוּק לֵב נִשְׁבֵּר וְנִדְּפָה אֱלֹהִים לֹא תִבְזָה (תְּחִלִּים ט"ז, י"ט). וְאִם לֹא תִשְׁתַּנֵּה מִשְׁמַעוֹת, אִפְשָׁר שְׂאִין צִירוֹף זֶה מְקוּבֵּל בְּלִשׁוֹן הַתִּרְגוּם כְּצִיּוֹר לְאוֹתוֹ עֵיִין. וְכִמוֹ שֶׁנִּתְרַגַּם אֶת הַמּוֹשֵׁג בְּלָב יָם (שְׁמוֹת טו', ח) בְּאוֹפֵן מִלּוּלִי לְלִשׁוֹן שְׂאִין צִירוֹף זֶה מוֹרָה אֲצִלָּה עַל עוֹמְקוֹ שֶׁל יָם, וְיִמְלָאוּ פִּיהֶם שְׁחוֹק עַל כִּי אֵין אֲנִי יוֹדְעִים שְׁלִים אֵין לֵב כְּלַבְעָלִי הַחִיִּים. וְלִכֵּן תִּרְגָּם אוֹנֶקְלוֹס לְצוּרָה הַמְקוּבֵּלֶת בְּאֲרָמִית הַמִּתְאַרֶת כְּלָב שְׁבוֹר גַּם אֶת הַפּוֹחַד וְגַם אֶת הַנִּכְנָע (שֶׁהָרִי גַם שֵׁם בְּתִהֲלִים תִּרְגָּם 'לֵב תִּבְרִי וְשָׁפִי אֱלֹהָא לֹא תִבְסוֹר').

א'ה: להוציא מספק, תרגום התהלים אינו של אונקלוס. הערת התורה תמימה איננה נכונה מטעם נוסף, אין זו פעם יחידה שהתרגום נקט כחד מאן דאמר, ואמנם התרגום מתאים את עצמו לתורה שבעל פה, אבל לא דווקא לשיטה שנתקבלה להלכה אם יש מחלוקת תנאים בדבר. כאן אמוראי הירושלמי מביאים ראיה לשיטתם בפירוש המשנה מלשון התרגום כאן, אבל התרגום אינו עוסק כאן בהלכות גורן למעשרות, ואין תפקידו להתאים את פירושו ללשון התנאים במשנה. תירוצו על 'פלגי מים' נראה יותר כבדיחותא.

א' ל"ד. ויקצף וישבע לאמר: אביגד בעדני: בפסוק זה ישנן שתי גירסות הטעמה. האחת 'ויקצף, וישבע לאמר', והשנית 'ויקצף וישבע, לאמר'. והנ"מ בין שתי הצורות, שלפי ההטעמה הראשונה היה הקצף במחשבה, אבל לא בא לידי ביטוי שבאמירה אלא השבועה לבד. ולפי ההטעמה השנייה, גם הקצף בא לידי ביטוי באמירה. ומכאן ראיה להטעמה השנייה המובאת ב'מסורת מדויקת' לגר"י צוביירי. כי מה שכתוב בפסוק הבא 'אם יראה איש באנשים האלה... את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבותיכם', היא אמירת השבועה. אבל מה שהוסיף באמצע 'הדור הרע הזה' אינו שייך לאמירת השבועה, אבל היא היא אמירת הקצף. א'ה: הדברים אינם מתקבלים. בינתיים לא מצאתי תימוכין לגרסה זו. אם כל המקור שלה הוא הרב צוביירי ז"ל, הרי אינו מקור נאמן דיו. ברוב הדברים שנחלק עם המהר"י"ץ, המהר"י"ץ כיוון יותר ממנו לאמת לפי ספרינו המדויקים.

ב' ו. תכרו אביגד בעדני: רש"י פירש: 'תכרו' - לשון מקח. וכן אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי (בראשית נ, ה) שכן בכרכי היס קורין למכירה כירה (ר"ה כ"ו ע"א). וכן תרגום אונקלוס נוסח תימן גרס גם את 'תשברו' וגם את 'תכרו' - 'תזבון'. (וגם לגרסת 'תכרון', מסביר בעל 'נתינה לגר' שמשמעותו כמו 'זבן', אלא שהשורש 'זבן' יבוא בארמית רק על היבש, ואילו השורש 'כרה' יחול על הלח). אבל התרגום על הפסוק בבראשית לא מתרגם את 'כרית' בלשון 'זבנית' אלא בלשון 'אתקנית'. וק"ק על הראיה של רש"י. רש"י בסך הכול מביא את דברי התלמוד המביא ראיה מלשון זו, מה לי אם התרגום בבראשית אינו מפרש כן?

ג' י"א. בְּאֶמְת־אִישׁ: אביגד בעדני: מסביר רש"י: 'באמת עוג'. וכן משמע מאונקלוס: 'באמת מלך'. ובת"י: 'באמתא דגרמיה'. ושאל עליו ראב"ע: 'ולא יתכן להיות באמתו, כי מה בא הכתוב ללמד? והשיב עליו רא"מ: 'ואין זו טענה, כי יש לומר שבא ללמד שהיה משונה בגובהו. שגובה כל אדם הוא ד' אמות מאמותיו, וזה היה גבהו ח' אמות מאמותיו וכו'. ובעל 'גור אריה' הבין כוונתו כי פרופורציות הגוף שלו היו משונות כך: אלא שתוהה אולי הפרופורציות המשונות נבעו מעצם היות ידיו קצרות, כך:

אבל בין כך ובין כך יוצא שאין לנו מידע למידת גובהו. וא"כ מה לימדנו תורה במידות ערשו הללו? ורשב"ם פירש: 'עריסה של קטן'. ולא ידעתי מניין לו זה, אחר שאנחנו רואים שסתם מיטת גדולים נקראת כך (שיה"ש א' ט"ז, תהלים מ"א ד', קל"ב ג', ועוד). וכן הוסיף רז"ק: 'תרגום מטה - ערשא'.

ולכאורה ניתן להעריך את גבהו לפי מה שמספרים לנו חז"ל על משה רבנו (ברכות נ"ד ע"ב) שהיה גבהו 'עשר אמות, שקיל נרגא בר עשר אמין, שוור עשר אמין ומחייה בקרסוליה', אלא שיש לעיין מהו קרסול? א. פרק הרגל (ערוך השלם), ב. אונקלוס תרגם 'כרעיס' קרסולין (ויקרא י"א), ג. בהונות (תרגום שופטים א' ו' ז'), ד. ברכיים (שמואל ב' כ"ב ל"ז ת"י שם וברד"ק), ה. עקב (רש"י שם).

ואם נסכים על פרק הרגל נצטרך להכפיל אותו בכעשרים פעם שגובה זה נכנס בגבהו של אדם (ובאם נתעלם שהיה משונה בפרופורציות גופו) ונגיע לשש מאות אמה (כגובה מגדל אייפל הצרפתי). ואם נפרש כרעיים, זה שטח גדול מדי, אבל ראה בהמשך. ואם נפרש בהונות, נגיע כמעט לשבע מאות אמה. ואם נפרש עקב, נקבל משהו בינתיים. אבל אם נפרש ברכיים, נקבל מידה של פי חמש דהיינו מאה וחמשים אמה. אבל בילק"ש מובא כי אורך רגליו היה י"ח אמה. ואף אם נאמר שמכיון שהיה יושב על החומה, מתייחס אורך רגליו למן ברכיו ומטה, הרי אם נכפיל זאת בחמש נקבל רק 90 אמה. וא"כ מדרש זה תואם לפירוש קרסולין - 'רכיים', ופגיעת משה הייתה לערך באמצע השוק.

ג ט"ז-י"ז. וְלִרְאוּבֵנִי וְלִגְדֵי נְתַתִּי מִן־הַגִּלְעָד וְעַד־נַחַל אַרְנֹן תְּוֹךְ הַנָּחַל וְגַבֵּל וְעַד יַבֵּק הַנָּחַל גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן: [יז] וְהָעֶרְבָה וְהִירְדֵן וְגַבֵּל מִכְנֹרֶת וְעַד יַם הָעֶרְבָה יַם הַמֶּלַח תַּחַת אֲשֶׁרֶת הַפְּסָגָה מִזְרַחָה: אֲבִיגַד בַּעֲדָנִי: יֵשׁ בַּפְּסוֹק י"ז שְׁתֵּי נֹסְחָאוֹת קְרִיאָה. הָאֶחָת 'וְהָעֶרְבָה, וְהִירְדֵן וְגַבֵּל', וְהַשֵּׁנִי 'וְהָעֶרְבָה וְהִירְדֵן, וְגַבֵּל'. וּמִתְרַגֵּם אֹנְקִלוֹס נֹרָא לַכַּאוּרָה כִּי גִרְסָא רַאשׁוֹנָה הִיִּתָּה לְמוֹל עֵינָיו, כִּי תִרְגַּם 'וּמִיִּשְׂרָא וִירְדָנָא וְתַחֲמוּמֵיהּ'. אֵךְ לְגִרְסָא הַשֵּׁנִי הַמְצַרְפָּת יַחֲדָיו אֶת הָעֶרְבָה וְהִירְדֵן הִיָּה לוֹ לְתִרְגָּם 'וּמִיִּשְׂרָא וִירְדָנָא וְתַחֲמוּמֵיהוֹן' בִּלְרִיבִים.

אבל קשה לגרסא ראשונה, מה הוסיף הפסוק בהתייחסותו לירדן. כי הירדן זורם במרכזה של הערבה מכנרת ועד ים המלח ואם כל הערבה נכללת בגבולות נחלתם של הראובני והגדי

משני צדיו של הנהר (לפי הערכה שלי, בין כ-3 ק"מ לכל צד ועד כ-10 ק"מ לכל צד), מה הוסיף הפסוק כשאמר 'והירדן וגבולו'?

ועוד יותר קשה מפסוק שלפניו, הדיוק של 'תוך הנחל', שאונקלוס מתרגם 'גו נחלא', ותרגום ירושלמי מצמצם עוד יותר 'מציעות נחלא', ואם היה זה סימון קו הגבול, ניחא. אבל הפסוק מוסיף 'וגבול', דהיינו בתוספת השטח שלידו, א"כ מה בא ללמדנו הדיוק של אמצע הנחל? ואם היה מהרי"ץ גורס באונקלוס 'ותחומיה' במקום 'ותחומיה' הייתי מנסה לפרש כוונתו שהפסוק מדבר על ערבת הירדן שמצפון לים המלח (להוציא את הערבה שמדרום לים המלח) והיא ותחומה נכללים בגבולות נחלת הראובני והגדי.

ג' כ"ב. ב' ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם: אביגד בעדני: תרגם אונקלוס 'ארי יי אלהכון מימריה יגיח לכוון'. ואילו בחומש שמות, על הפסוק 'וְלָחֶם לָכֶם' (שמות יד, יד) הוא מוסיף בתרגומו: 'יי יגיח לכוון קרב'. ונראה ששם שחשש העם מסוס ורכב של מצרים, היה שייך לתרגם שכוונת הפסוק שה' יצא להלחם למען עמו. אבל כאן, ה' הוא הנלחם להם במובן רחב יותר. וכמו שאומרים על פלוני ש'נלחם' עבור הצלחת חברו, ואין הכוונה שלחם עבורו בכלי נשק.

הפסוק דברים

ישע' ה א עֹדֶר תּוֹסִיפוּ סָרָה רַאב"ע: תחסר 'מלה' או 'דברה'; מגזרת "סורר" (דב' כא, יח). או יהיה שם.

העתקה זו היא ממפעל הכתר של בר-אילן. הרב משולם ראטה ז"ל בספר מבשר עזרא מעתיק ומגיה בשינוי לשון.

ישע' א' ה' "סרה תחסר מלה או דבר או יהיה שם מגזרת סורר" (כצ"ל). עי' פ' ראה, ועי' לעיל. ובפ' ראה כתב על הפי' השני "והוא הנכון".

א"ה, לשון ראב"ע בדברים יג ו במפעל הכתר: כי דבר סרה - תחסר מלת 'דברה'; כמו "וַיִּבְרָב יוֹעֲצִים תִּקְוָם"¹¹ (משלי טו, כב). וטעם סרה - שהשם צוה לסור מעבודה זרה. או הוא מגזרת "סורר ומורה" (דברים כא, יח); והוא הנכון, והיה הרי"ש ראוי להדגש. הרי לפנינו שנים עדים שראב"ע נשתמש בלשון 'דברה' במשמע מילה, כאן ובפרשת ראה. וכמו על דְּבַרְת בְּנֵי הָאָדָם (קהלת ג, יח). אין הוא רוצה לפרש כאן ושם ש'סרה' הוא תואר הפועל. לפי הפירוש השני סרה הוא שם עצם אולי על משקל כְּנָה. יש לציין שלדעת רד"ק סורר הוא משורש ס.ר.ר מהכפולים ו'סרה' הוא משורש סור, אבל יש מקום לדגש בכל אופן לולא שהאות רי"ש אינה מקבלת דגש בדרך כלל.

ט הוֹתִיר לָנוּ שָׁרִיד כְּמַעֲט מנגינת הטעם (בניגון איכה או רגיל) עלולה להטעות כבמקומות אחרים שיש בהם תביר לפני טיפחא. השאלה האם בא ראב"ע להורותינו שאין כך הדבר? הרב משולם ראטה ז"ל בספר מבשר עזרא מפנה לדברי ראב"ע ולדבריו בספר מיכה.

ישע' א' ט' "כמעט" דבק עם שריד, בעבור טעם המפסיק, כי עיקר גדול הוא

לשמור דרך הטעמים". ועי' לעיל. ובפי' מיכה ד' ח' כתב להפך.

לשון המקרא מיכה ד, ח וְאַתָּה מִגְדַּל-עֶדֶר עָלָל בַּת-צִיּוֹן עֲדִידָה וְאַתָּה יִבְיָאָה הַמְּשָׁלָה הַרְאֵשְׁנָה מִמְּלֶכֶת לְבַת-יְרוּשָׁלַם:

¹¹ מקרא חסר, לשון הפסוק הָפַר מִן-שְׁבוֹת בְּאֵין סוֹד וַיִּבְרָב יוֹעֲצִים תִּקְוָם (משלי טו, כב) כלומר תקום מחשבה.

לשון ראב"ע שם: עדיך תאמח - וזאת המלה דבוקה עם ובאה; והטעם: הממשלה. וכמהו "כָּלֹּ תְּפִלוֹת דָּוִד בְּיָשׁוּי" (תה' עב, כ) - שאע"פ שמלת "תפלות" היא באתנח, דבוקה היא למלת "דוד"; וככה זה. הרב משולם ז"ל מציין שבמיכה ראב"ע מורה לפסק בניגוד לטעמים. אבל לדברינו גם כאן הוא מורה בניגוד לטעמים לכאורה. אלא וכן כוונת הציון של ר' משולם ראטה ז"ל, שראב"ע רק רצה לאפוקי מהקריאה: 'כְּמַעַט כְּסִדָּם הָיִינוּ', כלומר שבניגוד למיכה ולתהלים, כאן האתנח אכן מורה על הפסק בין כְּמַעַט ובין כְּסִדָּם. הוא כלל לא דן על התביר במילה שְׁרִיד.

יא וְחָלַב מְרִיאִים ראב"ע: מִן מַמְיָי הַשּׁוֹר וּגְדוֹל מַמְנוּ, וְחָלְבוֹ אֲסוּר. והגאון אמר שהוא מלשון משנה (כנראה שבת כד, ג), כמו 'בריא'ים'. ראב"ע מציין שחלבו אסור כי אם חלבו מותר הוא ממין חיה ופסול למזבח. הרב משולם ראטה ז"ל בספרו מבשר עזרא דן כיד חריפותו ובקיאותו העצומות במינים השנויים במחלוקת.

ישע' א' י"א וכן י"א ו' לענין מריא שחלבו אסור, וע' עמוס ה' כ"ב שהביא מחלוקת רס"ג ורב האי גאון. וע' ב"י ביו"ד סי' כ"ח בשם האגור מד' הערוך ורבינו ישע' ע"ד "בופעל", וכ"כ בפ' ר' ישע' במק"ג (בש"ב ו' י"ג). ומזה ראי' כי הפ' המיוחס לו הוא. (וגייגער במ"ע שלו ח"א דף שיג לא ראה רק דברי ראב"ע ישע' י"א ו' וחשב כי כונתו לבטל דבריו בפ' צו לענין חלב חולין, וכתב כי הוא שלא במקומו, ולא הבין דבריו כלל). והב"י בשם האגור קורא לבופעל שור הבר. (וע' חולין דף פ' ע"א וסנהדרין כ"ה ע"ב ומשנה כלאים פ"ח מ"ו מחלוקת ת"ק ור"י אם שור הבר מין בהמה או מין חיה). ולפ"ד רבינו ישע' י"ל שהוא מלשון "במרום תמריא" (איוב ל"ט י"ח). וע' פ' ראב"ע שם שכי' "וי"א כי כמוהו שור ומריא שמן ומעולה מלשון רבנן" (צ"ל כי מעולה הוא מלשון מעלה וגובה). ולפי פירש"י באיוב שם ובחולין ג"ח ע"ב ד"ה חומרא, וב"מ ע"ז ע"א ד"ה ואימרו שהוא מלשון מתנכר ומתרחק ונסוג אחור ומורד והוא הפך משור הבית שהוא בן תרבות. —

יג חֹדֶשׁ וְשִׁבְתָּ יָד חֲדָשִׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם הזכרנו לעיל בגליון פינחס על חודש במשמע ראש-חודש. כאן נכנס הרב משולם ראטה ז"ל לדון בסתירות שונות בדברי ראב"ע. ע' לעיל בענין הסתירה ע"ד רמ"ק בפ' מלת חודש ישעיהו א', י"ג ובראשי חרשיכם. ע"ע א"ע זכרי' ח' י"ח. א"ע יונה א' ז' בשלמי "בעבור מי וכמוהו על השל (ש"ב י' ז')", וסותר עצמו בפ' רות ב' ט"ו של תשולו "מגורת שגגה, וכן על השל". ע' שפ"י סי' ג"ד ובגן נעול שם אות ה' הגיה בשלי (השי"ן בצירה) ע"ש ואולי א"צ להגיה ויתכן כמ"ש בפנים בשלי (השי"ן בסגול) וכונת ראב"ע על הכתוב "לדבר אתו בשלי" (ש"ב ג' כ"ד) כי יואב אמר לדוד שם פ' כ"ה כי הסבה של ביאת אבנר איננה להמליכו על כל ישראל, רק לפתותו ולדעת את מוצאיו ואת מובאיו, ולכן אמר הכתוב, ויטהו יואב לדבר אתו בשלי, ר"ל ע"ד הסבה של ביאתו לבית דוד. וע' ברכת אברהם למשלי א' ל"ב פירש כפי' הגאון ובמק"ג כפירוש דונש. — ומ"ש א"ע חודש מפורש בתורה שהוא ר"ח ע' במדבר כ"ח י"א.

ל מהפטרת שבת שלפני תשעה באב במנהג תימן **כְּאַלְהָ נִבְלַת עֲלֶיהָ**
 ראב"ע: אחר שאמר שיבשו מהאילים שחמדו וגזלום, המשילם לאלה שנבלו עליה. ודיקדוק
נובלת עליה - שהיא כן מפאת עליה, וכן "ותאבדו דרך" (תה' ב,יב), וכמוהו שנאמר בוידוי:
 קשינו עורף.
 כוונת ראב"ע להעיר שאלה אינה נובלת אלא שעליה נובלים, גם מי שדרכו אבדה לא עשה
 פעולת איבוד, על קישוי עורף יכול למצוא גם מקראות ולא רק סדר וידוי. גם כאן הוא מבין
 שהאיש מתנהג בקישוי עורף אבל אינו מקשה אותו.
 הרב משולם ראטה ז"ל מתעכב על שימוש ראב"ע במילה 'דיקדוק'.
א"ע ישעי' א' ל' "ובדקדוק נובלת עליה וכו'. השתמש במלת דקדוק כמו טעם.
ועי' לעיל ע"ד א"ע בפ"י איוב יעלעו דם "בדקדוק והאחרון עצמו" שד"ל בטעם
ובמשקל.

תשעה באב עה

דיקדוקי קריאה וטעמים והדרכה לקורא במגילת איכה וקריאות תשעה באב

א	א רַבְתִּי רַבְתִּי: שתיהן מלעיל. כְּאַלְמִנָּה: הכ"ף בשוא, לא בקמץ. שָׁרְתִּי: ש"ן שמאלית ומלעיל ¹²
א ב	א ב בָּגְדוֹ בָּהּ: טעם נסוג אחר לב"ת והשוא בגימ"ל נע. הָיוּ לָהּ: טעם נסוג אחר לה"א
א ג	א ג מַעֲנִי: במלעיל
א ד	א ד בְּתוֹלְתֶיהָ נוֹגֹת: הנו"ן דגושה
א ה	א ה שָׁלוֹ: במלרע. עַל רֹב-פְּשָׁעֶיהָ: תיבת עַל בלבד במונח ורק ההמשך במקף
א ו	א ו וַיֵּצֵא מִן בֵּית- מִבֵּית-צִיּוֹן: לשים לב לקרי וכתוב
א ז	א ז עֲנִיָּה: העי"ן בקמץ קטן והנו"ן בשווא נח. מִחֲמַדֶּיהָ: המ"ם בשורק. מִיָּמִי קָדָם: טעם נסוג אחר למ"ם הראשונה. שָׁחֲקוּ: ש"ן שמאלית. עַל מִשְׁבֶּתָּה: תיבת עַל במרכא ולא במקף
א ח	א ח וַתֵּשֶׁב: הש"ן בקמץ קטן
א ט	א ט אֶת-עֲנִי: העי"ן בקמץ קטן והנו"ן בשווא נח, היר"ד אחריה בחירק מלא
א י	א י פָּרַשׁ: הטעם נסוג לפ"א, ש"ן שמאלית. כָּל-מִחֲמַדֶּיהָ: שתי הממ"ם בפתח בשונה מפסוק ז
א יב	א יב כָּל-עֲבָרֵי דֶרֶךְ: טעם נסוג אחר לעי"ן והבי"ת בשוא נע, תיבת דֶּרֶךְ במלעיל ¹³ . וּרְאֹו: במדויקים בטעם זקף, לא ברביע
א יג	א יג שָׁלַח-אֶשׁ: געיה בש"ן. פָּרַשׁ: הטעם לא נסוג, ש"ן שמאלית
א יד	א יד נִשְׁקָד: ש"ן שמאלית. יִשְׁתַּרְגֹּו: ש"ן שמאלית והטעמה משנית בת"ו (מרכא)
א טז	א טז יִרְדֶּה מַיִם: טעם נסוג אחר ליר"ד והרי"ש אחריה בשווא נע
א יז	א יז פָּרְשָׁה: ש"ן שמאלית
א יט	א יט לְמַאֲהָבִי: המ"ם בשווא נח

¹² הקורא מלרע משנה משמעות

¹³ טעם סגול אינו מורה על מקום ההטעמה

א כ חֲמִרְמִירוֹ: החי"ת בחטף קמץ, המ"ם השנייה בקמץ בניגוד לפרק ב יא. נְהַפֵּךְ: הה"א בשווא נח (נשמעת כעין ה"א במפיק) והפ"א אחריה בדגש קל
א כא נֶאֱנַחַה: הטעם בחי"ת מלרע. אָנִי: במלעיל. וַיְהִי: וא"ו החיבור בשווא נע

ב ג בַּחֲרִי-אֵף: הבי"ת בקמץ רחב והחי"ת בחטף קמץ. אֶכְלָה: האל"ף בקמץ גדול והכ"ף בשווא נע

ב ד וַיִּהְרֹג: בטעם זקף קטן

ב ה וַיִּרְבֵּ: הי"ד בסגול, הקורא בחירק משנה משמעות

ב ו שָׁכַו: שי"ן שמאלית

ב ח נָטָה קָו: טעם נסוג אחור לנ"ן. וַיֵּאבֶּל-חַל: העמדה קלה ביו"ד מפני הגעיה ובכך למנוע הבלעת האל"ף החטופה שלאחריה

ב י יִדְמוּ: דגש חזק בדל"ת ובשוא נע, לשון דממה¹⁴

ב יא כָּלוּ: במלרע. חֲמִרְמִירוֹ: בחטף קמץ והמ"ם השנייה בשווא נע בשונה מקודמה בקמץ (פרק א כ)

ב יב כְּחָלָל: העמדה קלה בכ"ף להדגשת הסגול המורה על מיודע

ב יג מִי יִרְפָּא-לָךְ: יש להיזהר מהדבקת התיבות מפני צליל הי"ד המשותף לשתייהן

ב יד חָזוּ לָךְ: טעם נסוג אחור לחי"ת. וַיַּחֲזוּ לָךְ: טעם נסוג אחור ליו"ד

ב טו כָּל-עֲבָרֵי דָרְךְ: טעם נסוג אחור לעי"ן. כָּלִילַת יָפִי: טעם נסוג אחור ללמ"ד

ב טז וַיַּחֲרִקוּ-שֵׁן: געיה ביו"ד. בָּלַעְנוּ: הלמ"ד קמוצה מפני האתנח שהאריך את התנועה, עם זאת העי"ן בשווא נח

ב יז זָמַם: קמץ במ"ם הראשונה. מִימֵי-קֶדֶם: געיה במ"ם הראשונה

ב כ עָלָי: הלמ"ד הראשונה בשווא נע ולא בחטף פתח כפי שמופיע בחלק מהדפוסים

ב כא בַּחֲרַב: העמדה קלה בב"ת להדגשת הסגול המורה על מיודע

פרק ג יש להעיר, שהניגון המקובל ב'אני הגבר' אצל האשכנזים שהוא מעין שיר - גורם לבעלי הקריאה להפוך הרבה מילים למלעיל במקום מלרע ובכך, לעיתים, כדי לשנות משמעות.

כאן הפסוקים קצרים, הם אינם מחולקים באתנח אלא בזקף או טפחא. חוץ מפסוק נו קוֹלִי

שִׁמְעָה

ג א עָנִי: העי"ן חטופה ובמלרע

ג ב וַיִּלָּךְ: הלמ"ד בפתח ומוטעמת

ג ז נַחֲשָׁתִי: החי"ת בקמץ קטן

ג ח שָׁתַם: שי"ן שמאלית

ג יא וַיִּפְשְׁחֵנִי: השי"ן בשוא נע בגלל הדגש

ג יג בְּכִלְיָתִי: הלמ"ד בשווא נח והיו"ד אחריה בחולם; אֲשַׁפְתּוּ: פ"א בקמץ ותיו"ר רפה בניגוד לד

¹⁴ הקורא בשוא נח משנה לדמיון

ה אֲשַׁפְּתוֹת:

ג יד הַיְיְתִי שְׁחֹק: שִׁי"ן שמאלית בדגש חזק מדין אתי מרחיק, מקרה חריג¹⁵

ג טו הַשְּׁבִיעִנִי: שִׁי"ן שמאלית

ג טז בְּחֻצָּץ: העמדה קלה בבי"ת להדגשת הסגול המורה על מיודע

ג יט זָכַר-עֲנִי: גם הכ"ף וגם העי"ן בקמץ קטן, הנון בשווא נח והי"ד אחריה בחירק מלא

ג כב לא-כָּלוּ: במלרע

ג כט בְּעֶפְרָל: העמדה קלה בבי"ת להדגשת הסגול המורה על מיודע

ג ל יִשְׁבַּע: שִׁי"ן שמאלית

ג לד אֲסִירִי אֶרֶץ: טעם נסוג אחור לסמ"ך

ג לז וַתְּהִי: במלעיל

ג מ נַחֲפָשָׁה: שִׁי"ן שמאלית

ג מד בְּעֵנָן: העמדה קלה בבי"ת להדגשת הסגול המורה על מיודע

ג מז הִיָּה לָנוּ: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה. הַשָּׂאת: שִׁי"ן ימנית!

ג מט הַפְּגוֹת: הה"א בחטף פתח ולכן הפ"א אחריה רפה

ג נ וַיָּרָא: במלעיל

ג נו אֶל-תַּעֲלָם: העי"ן בשווא נח. אֲזַנְךָ: במלרע והנו"ן בשווא

ג נז אֶקְרָאָךְ: כ"ף סופית דגושה

ג נט שְׁפָטָה: השי"ן בקמץ קטן והפ"א אחריה בשווא נח

ד א יִשְׁנָא: שִׁי"ן ימנית

ד ב הַמְּסֻלָּאִים המ"ם בשווא נח. לְנִבְלִי-חֶרֶשׁ: שִׁי"ן שמאלית

ד ג תִּלְצוּ שָׂד: טעם נסוג אחור לחי"ת והלמ"ד בשווא נע

ד ד שְׁאֵלוּ לָחֶם: טעם נסוג אחור לשי"ן

ד ה נִשְׁמָו: דגש חזק במ"ם, לשון שממה

ד ו וְלֹא-תָלוּ בָּהּ: הטעם בחי"ת

ד ז זָכוּ צָחוּ: שתי המילים מלרע. אֲדָמוּ לְעָצֶם: הטעם נסוג לאל"ף

ד ט חֲלָלִי-חֶרֶב מַחֲלִלִי רָעַב: בתיבות חֲלָלִי- / מַחֲלִלִי למ"ד ראשונה בשווא נח על אף הקושי.

שָׁהֶם: הטעמה משנית בשי"ן. שְׂדֵי: שִׁי"ן שמאלית

ד י רַחֲמָנִיּוֹת: העמדה קלה במ"ם, הנו"ן בחירק חסר והי"ד בדגש חזק ובחולם

ד יד נָעוּ: הטעם בעי"ן מלרע

¹⁵ דגש אתי מרחיק אחרי חירק, ובאות שוואית. במקום אחד [זכריה א טו] במ"ם, בשאר מקומות (כולל אחרי שורק) באותיות השיניות. יתכן שסיבת הדגש בגלל הגרונית, דוגמת קומו סעו

ד טו קראו לָמוֹ: טעם נסוג אחור לקו"ף והר"ש בשוא נע. נָצוּ מלרע. גַּם-נָעוּ: מלעיל

ד יח צָדוּ: מלרע

ד יט אָרְבוּ לָנוּ: טעם נסוג אחור לאל"ף, והר"ש בשוא נע

ד כא תַעֲבֹר-כּוֹס: הב"ת בקמץ קטן. וְתַעֲרִי: מלרע

בפרק ה יש לשים לב לרבוי "כתיב-קרי"

ה א מָה-הָיָה לָנוּ: הטעם נסוג לה"א

ה ג כָּאֶלְמָנוֹת: הכ"ף בשוא לא בקמץ

ה ה הוֹנַח-לָנוּ: הנר"ן רפויה, שתי המילים מוקפות אבל הגעיא (מתג) דווקא בנר"ן ולא בה"א¹⁶

ה ו נִתְּנוּ: הת"ו בפתח ומוטעמת

ה ח מְשֻׁלוּ כָּנוּ: טעם נסוג אחור למ"ם, והשי"ן בשוא נע

ה יב נִהְדָּרוּ: הה"א בשווא נח ודגש קל בדל"ת

ה טו נִהְפָּד: הה"א בשווא נח ודגש קל בפ"א

ה כא הַשִּׁיבָנוּ... פסוק זה, נאמר בקול ע"י הציבור לפני הקורא (יש עדות שנוהגות כן פעמיים)

קריאות תשעה באב, דברים ד כה:

כה וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל: טעם נסוג אחור לשי"ן. בְּעֵינֵי ה'-אֱלֹהֶיךָ: המרכא במילה בְּעֵינֵי

כו הַעֲדִיתִי: במלעיל, טעם תלישא אינו מורה על מקום ההטעמה

ל וְשַׁבָּת וְשִׁמְעָה: שתיהן במלרע

לא נִשְׁבַּע: יש להקפיד על קריאת העי"ן שלא תישמע כה"א

לב הִנְהִיָּה: ה"א שנייה בשווא נח

לג הַשְׁמַע: במלעיל ונחץ קל במ"ם מפני הגעיה

לה הָרָאָת: הה"א בקמץ קטן

לו לִי־סֶרֶךְ: כ"ף סופית דגושה

לח לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֻלִּים וַעֲצָמִים: יש לשים לב לצירוף הטעמים הנדיר. לָתֶת-לָךְ: יש להעמיד

קלות את הלמ"ד הראשונה

לט : וַיִּדְעָה ... וְהַשְׁבָּת: שתיהן מלרע

מ וְשִׁמְרָה: מלרע

הפטרה לקריאה ביום ט' באב, ירמיהו ח יג – ט כג:

נוהגים לקרוא במנגינת איכה עד ט כא ופס' כב-כג במנגינת הפטרה רגילה. על הקורא לשנן היטב את המעבר בין המנגינות, בעיקר לאחר ברכת ההפטרה במנגינה רגילה ותחילת הקריאה במנגינת איכה. לשם כך ומפאת הקושי, מומלץ לחזור פעמים רבות על חציו הראשון של הפסוק הראשון בהפטרה אֶסְף אֶסִּיפָם נְאֻם-ה' במנגינת איכה כך שמיד אחרי הברכה מילים אלו שגורות בפי הקורא

¹⁶ כל זה בניגוד לדפוסים מסוימים בהם תנ"ך קורן. ואמנם לפי המ"ש הנר"ן דגושה

במנגינתם הנכונה. אפשר ואף רצוי לעשות דבר דומה במעבר הבא בין המנגינות בפס' כב פה| אָמַר ה'

ח טז נַחֲרַת: החי"ת בשוא נח לא בחטף. וְיִשְׁבִּי בָּהּ: טעם נסוג אחור ליו"ד והשי"ן בשוא נע
ח יח מְבַלְּגִיתִי: במלרע, הטעמה משנית בלמ"ד (מרכא)
ח יט מְרַחֲקִים: המ"ם בפתח; יש להיזהר לא לשכל אותיות (מְרַחֲקִים¹⁷). הָה': יש להעמיד את קריאת הה"א והאל"ף אחריה נחה¹⁸
ח כ כָּלָה קִיץ: טעם נסוג אחור לכ"ף
ח כא הַשְׁבַּרְתִּי: הה"א בקמץ קטן; הבי"ת בקמץ רחב. שְׁמָה: במלרע ודגש חזק במ"ם.
הַחֲזַקְתִּנִּי: הקו"ף קמוצה והתי"ו בשווא נח
ח כב הַצֵּרִי: הצד"י בחטף קמץ ודגש
ח כג חֲלָלִי: למ"ד ראשונה בשווא נע ולא בחטף
ט א וְאַעֲזָבָה: העמדה קלה באל"ף למנוע הבלעת העי"ן הסגולה
ט ב וַיִּדְרְכוּ היו"ד בפתח לא בחירק
ט ג יַעֲקֹב: העי"ן בשווא נח
ט ד יִהְיֶה: ה"א קמוצה ותי"ו רפויה
ט ז שְׁלֹם אֶת-רַעְהוּ: במהפך פשטא ולא בפשטא מונח, אֶת- מוקפת. אָרְבּוּ: האל"ף בקמץ קטן
ט ח לֹא-אֶפְקֹד-בָּם: הקו"ף בקמץ קטן
ט ט נֶצְתוּ: הצד"י בשוא נע בגלל הדגש, בעיקר צריכים להיזהר הקוראים תי"ו רפויה כסמך, כן הדבר גם בהמשך פס' יא. מְבַלְּגִי-אִישׁ: יש להיזהר לא להדביק את התיבות. נִדְדוּ: דל"ת ראשונה בשווא נע ולא בחטף
ט יא וַיִּגְדָּה: במלרע ומפיק בה"א. אֲבָדָה: האל"ף בקמץ רחב והבי"ת בשווא נע
ט יב -עֲזַבְם: עי"ן בקמץ קטן. וְלֹא-הֵלְכוּ בָּהּ: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה והלמ"ד בשוא נע
ט טז הַתְּבוֹנָנוּ: הטעמה משנית בבי"ת (מרכא). לְמִקְוֵנוֹת: המ"ם בשווא נח והנו"ן הראשונה בשווא נע
ט יז וְתִשְׁנָה... וְתִרְדָּנָה: וא"ו החיבור בשווא נע
יח בְּשָׁנוּ: יש מתג בנו"ן בנוסף למהפך בבי"ת, למרות החולם בבי"ת (תנועה גדולה), השי"ן אחריה בשווא נח
ט כ כִּי-עָלָה מוֹת: טעם נסוג אחור לעי"ן יש מתג בלמ"ד בנוסף למהפך בעי"ן
ט כג עֲשֵׂה חֶסֶד: טעם נסוג אחור לעי"ן
קריאת התורה למנחה בתענית ציבור:

¹⁷ שיר השירים ה יג.

¹⁸ הי' מנחת שי: האל"ף (של השם) נחה. ולכן קוראים כאן ה-דני

לב יא לָמָּה: במלרע וללא דגש במ"ם, עקב הסמיכות לאל"ף של שם ה' לב יב לָמָּה: במלעיל¹⁹ ומ"ם דגושה. בְּהָרִים: העמדה בב"ת להבליט את הסגול המורה על ידוע. וְלִכְלֹתָם: לפי תוכנת הכתר, הדרבן (המתיגה, כלומר הקדמא המשמשת כטעם משנה) מעל השורק²⁰

לב יד וַיִּנָּחֶם: במלעיל

לד ה בָּעֵינָן: העמדה בב"ת להבליט את צורת המיודע. וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה': טעם טפחא בתיבה בְּשֵׁם והב"ת רפה²¹

לד ט וּלְחַטָּאתָנוּ: הטי"ת קמוצה לשון יחיד לא בחולם

לד י כִּי-נֹרָא הוּא: תיבת נֹרָא במלרע, אין טעם נסוג אחור לנו"ן

הפטרה למנחה של תענית ציבור ישעיהו נה-נו:

נה ז וַיֵּשֶׁב: וא"ו החיבור בשווא נע ובמלרע, לשון עתיד

נה י וַנִּתֵּן זֶרַע: טעם נסוג אחור לנו"ן הראשונה

נה יג הַסֶּרֶפֶד הַדָּס: פ"ה ודל"ת בפתח

נו א וַעֲשׂוּ: העמדה קלה בוא"ו למנוע הבלעת העי"ן החטופה

נו ב יַעֲשֶׂה-זֹאת: געיה ביר"ד ודגש חזק בז"ן מדין דחיק. יַחֲזִיק בָּהּ: אין טעם נסוג אחור

נו ה טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת: טעם טפחא בתיבת טוֹב

א א אֵיכָהוּ יַעֲקֹב עֲצִיּוֹן שֶׁבַת בִּשְׁבַתוֹ דְּבָרִים עַה

ישנן כיום בעברית מילים רבות שמקורן בשתי מילים או יותר שהצטרפו למילה אחת. הפועל השגור "עֲדָכֶן" נוצר מצירוף המילים "עד" ו"כאן", שם העצם הנאה "מְנַעַד" הוא צירוף מילות היחס "מֶן" ו"עַד", וה"דיווח" השגור כיום מקורו כנודע בדו"ח – ראשי התיבות של הדין והחשבון שעתידי אדם ליתן בסוף ימיו.

א"ה: ידוע שיצחק אבינרי התנגד מאוד לשימוש במילה זו. הוא קבע הדו"ח – מְדוּחָ! בהשתמשו במילה ממגילת איכה, וַיַּחֲזוּ לָךְ מִשְׁאֲוֹת שְׁוֹא וַיִּמְדוּ וַיִּחִים:

האם בתנ"ך ישנן מילים כאלו, שמקורן בשתי מילים? חז"ל דרשו מילים רבות כמורכבות ממילים קצרות יותר. כך, הקריאה "אֶבְרָךְ" (בראשית מא, מג) ליוסף במצרים נדרשה על ידי חכמים כשילוב המילים "אָב" ו"רַךְ", המילה הקשה "שִׁעְטָנָז" (ויקרא יט, יט) נדרשה כצירוף המילים "שוע, טווי ונוז", ובדרך דומה נהגו חכמינו במקרים רבים נוספים ("כִּרְמֶל" (ויקרא ב, יד) – "רַךְ וּמֶלֶךְ"; "חֲשֹׁמֶל" (יחזקאל א, כז) – "חיות אש ממללות"). ברם, כמעט בכל המקרים נראה שמדובר בדרשות ולא דווקא במקור המילה על דרך הפשט.

¹⁹ התלישא אינה מורה על מקום ההטעמה! הוספה תלישא נוספת על הלמ"ד "ליתר בטחון".

²⁰ עפ"י תורה קדומה, מעל הכ"ף, כך הוא לפי כל התיגאן

²¹ להבדיל מאברהם אבינו בבראשית יב ח: וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה'. דהיינו, הקב"ה קרא בשם - ה' (מקיים את דברו: וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה' לְפָנֶיךָ פְּסוּק יט)

בשני תחומים בתנ"ך נראה שאכן ישנם צירופי מילים שהתאחדו למילה אחת. כך הוא בממלכת השמות, ובפרט אלו הנושאים בתוכם את שם ה'. "אליעזר" ממזג יחד את ה עזר ואת הא-ל, "יהונתן" מצרף את שם ה' ואת הנתינה (והוא הדין בשם המקביל "נתינהו"²²), ושמות רבים משלבים את היסוד "אחי" או "אבי" עם מילה נוספת (אחיעזר, אביעזר וכדומה).

תחום נוסף שבו מתחברות מילים במקרא הוא מילות השאלה. אנו כיום רגילים לשאול "איזה קו מגיע לעיר?" "איפה התחנה?" "אילו אוטובוסים עוברים כאן?" – אך מקור מילות השאלה הללו בצירוף המילה "אי" עם המילים "זהה", "פה" או "אלו". בתנ"ך המילים אי זה מופיעות תמיד בנפרד (ראו למשל בישעיהו סו א: "אי זה בית אשר תבנו לי..."). המילה אֵיפֶה (בראשית לז, טז ועוד) כבר מופיעה כמילה אחת – אך במקורה היא שילוב מילת השאלה אֵי והמילה "פה" (כמקבילתה בלשון חז"ל – היכן, כלומר הי כאן).

אף המילה אֵיכָה (דברים א, יב), שמופיעה בפרשת השבוע בפי משה ונשנית בהפטרה, משלבת בתוכה שתי מילים – "אי" ו"כה". במדרש חז"ל על מגילת איכה מובא: "איכה – ר' אלעזר אמר: איה כה שאמר לאברהם: 'כֹּה יִהְיֶה זְרַעְךָ' (בראשית טו, ח) – אף כאן מדובר בדרש, המפרק את המילה איכה למילים "אי כה" – אך במקרה זה נראה שהדרש עוקב אחר המקור הממשי של המילה. איכה במקורה איגדה את מילת השאלה "אי" ואת המילה "כה", בהוראת איפה (כך הוא אֵיכָה תִרְעָה אֵיכָה תִרְבִּיץ בְּעֶהְרִים (שיר השירים א, ז), וכן בהוראת איך (אי כה = איך כך). לימים התקבעה בעברית בעיקר ההוראה השנייה, ולמעשה המילה הנפוצה "איך" היא כנראה קיצורה של המילה "איכה" – שנותרה רק בלשון הספרותית ובלשון המקורות.

ד ג נִסְתַּנֵּן תַּנִּינִים תִּלְצֻנוּ שֶׁד הַיִּנְקוּ גּוּרֵיהֶן בחז"ל ניתנו כאן שני פירושים.

פסיקתא זוטרותא (לקח טוב) איכה פרק ד

כלומר אף על פי שדרך התנים שהם מתאכזרים על בניהם ואין נותנין לבניהם להניק עד שיבכו הרבה, ובשעה שהן מניקין בניהם מכסין על פניהם כדי שלא יראו את פניהם אדומים בבשר ויאכלו אותם, אעפ"כ גם אותם על כל זאת חלצו שד, הוציאו שדיהן ומיניקין בניהם.

מדרש תנחומא (בובר) פרשת בחוקותי סימן ה

גם תנין חלצו שד הניקו גוריהן וגו', התנין הזה כשהוא בא לינק את אמו, היא רואה אותו מרחוק וחולצת שדיה בשביל שיינק, ולא יראה שדיה מכוסין, ואינו יונק.

לפי הפירוש הראשון התנין עלול להרוג את היונק ולכן מכסה את פניו שלא יראנו; לפי הפירוש השני היא מגלה את שדיה המכוסים בנרתיק.

רד"ק מביא את שני הפירושים בספר השורשים אות התיו - ערך תנן

תנן. וַיְהִי לְתַנִּין (שמות ז, י), כְּפִיר וְתַנִּין (תהלים צא, יג), בְּלַעְנֵי כְתַנִּין (ירמיהו נא, לד). ובא במ"ם מקום הנו"ן תַּנִּינִים הַגְדֹּל הַרְבֵּץ בְּתוֹךְ יִאֲרִיו (יחזקאל כט, ג), כְּתַנִּים בְּיָמִים (יחזקאל לב, ב), כִּי כֵן מִנְהַג הַלְשׁוֹן לְבֹא מ"ם וְנו"ן כְּאַחַד מֶיךָ (הושע ט, ו) וְנָף (ישעיהו יט, יג), כְּמֶהֱם (שמואל ב' יט, לח) וְכְמֶהֱן (שמואל ב, יט, מא). והקבוצ [לשון רבים] אֶת הַתַּנִּינִים הַגְדֹּלִים (בראשית א, כא).

הנזכרים ביבשה הם מין ממיני הנחשים, והנזכרים במים הם מין ממיני הדגים הגדולים כדמות הנחשים. ובנפול אות הכפל גם תנים חלצו שד, מְעֹז תַּנִּים (ירמיהו ט, י). ובקבוצ הנקבות לְתַנּוֹת מְדַבֵּר (מלאכי א, ג), תַּרְגוּם תַּנִּים יוֹדֵינִי. ובמגלת איכה גם תנין חלצו שד, אֵילֵן יוֹדֵתָא אֵית לְהוֹן מִסּוֹן עַל אִפְהוֹן כִּד אֵינּוֹן מִנְקֵן יֵת בְּנִיהוֹן דְּלֹא לִיהוּוֹן חֲמִיין יִתְהוֹן

²² א"ה: וכן מִתְנִיָּה (מלכים ב, כד, יז)

חנקן אכלין להון. ובמדרש תנחומא גם תנים חלצו שד התנין הזה כשבא לינק אמו היא רואה אותו מרחוק וחולצת שדיה בשביל שיינק ולא יראה שדיה מכוסים ואינו יונק: רד"ק מציין שתרגום תנים הוא ירודין. הוא מזכיר את הנזכרים במים שמקובל לקרואם קרוקודיל, ואת הנזכרים ביבשה מין ממני הנחשים. אבל הנזכרים במגילה מניקים. מקובל ש'תן' הוא ממין הכלבים המשוטטים וידועים בללתם. ואולי לזה מביא רד"ק את לשון חז"ל על היארודתא.

בבלי כתובות מט ב כי הוה אתו לקמיה דרב יהודה, אמר להו: יארוד ילדה ואבני מתא שדיא! רש"י יארוד – תנין מעון תנים מתרגמין מדור יארודין והוא אכזרי על בניו. יארוד ילדה ואבני מתא שדיא – התנין הוליד תולדותיו והטיל פרנסתו על בני העיר. לאיזה מפירושי רד"ק מתכוון רש"י? כנראה ל'תן' אע"פ שרד"ק אינו מזכירו במפורש. עד כאן הגרסה היא יארוד או ירוד. במילון סוקולוף גורס ירורא ברי"ש.

נִיָּאָרָא n.m./f. a type of demon (Sy jackal LS 308, demon Is 34:14 [Hex; H לילית], SIB 14:7) sg. יארוד וכו' (נ)אלא. (and) incubus San 59b(43) [used as a reprobation]; ירורא evil y.-demon Bo 120:26; ib. 35; ירורי y.-demon and lilith ib. 117:4; pl. ירורי ib. 53:2; 36:7; 53:3; ונאלי

144; Talshir, Fauna 182+; for the corr. form and mng. of this word in Rabbinic lit., v. Lieb, TK 2:652 Y: יארוד San ib.

Lit: FI, TMW 2:446; Mont, AIT 81; E. Hunter, Iraq 62 [2000]

הוא מזכיר גם את היארוד בדל"ת, והוא מפרש תחילה לשון שד demon. הוא מזכיר בהתחלה גם את ה jackal הנקרא בלשוננו תן. בקהילות אשכנז מערב אומרים אחרי הקינות פסוקי נחמה על הנקמה בגוים, וְעָלְתָּה אֶרְמְנִיתִיָּהּ סִירִים קָמוּשׁ וְחוֹחַ בְּמִבְצָרֶיהָ וְהִיתָהּ גִּנָּה תִּלְיִים חָצִיר לִבְנוֹת יַעֲנָה: [יד] וּפְגָשׁוּ צִיִּים אֶת־אֵלִים וְשָׁעִיר עַל־רַעְיוֹ וְקָרָא אֶדְ־שֵׁם הָרָעִיעָה לִילִית וּמַצָּאָה לָהּ מְנוּחַ: תרגום יונתן: וְיִסְקֶן בִּירְנִיתָהָא סִירִין קְרִסוּלִין וְחוֹחִין בְּתִקּוּף פְּרִכָּהָ וְתִהִי מְדוּר יְרִירִין אֶתְרָא לִבְנֵת נַעֲמָן: [יד] וְיַעֲרֶעַן תִּמְנוֹן בְּחִתּוּלִין וְשִׁידִין חַד עִם חֲבֵרִיהָ יִחְיִיכוּן בְּרֵם תִּמְנוֹן יִשְׁרִיין לִילִין וְיִשְׁפְּחוּן לָהּ לֶחֶן גִּנָּה: רש"י מפרש: נוה תנים – הוא מדכך, שדכך להיות זו תנים, והוא מין חיה רעה. רש"י אינו מתכוון לנחש.

ופגשו ציים את איים – תירגס יונתן: "יערעון תמוון צחתולין"; "תמוון" – נמיות, 'מרטרינש' (בלעז). מרטרינש martrins סמורים, דלקים ושעיר – שד. הרגיעה – לשון 'מרגוע'. לילית – שם שד.

השד אינו מופיע בפסוק של התנים אלא בפסוק של הלילית. ראב"ע ורד"ק מפרשים שמדובר כאן בבעלי חיים ועופות ולא בשדים ורוחות. הרב ליאור יעקובי הפנה אותי לדברי התוספתא כפשוטה שהיא כנראה המקור לסוקולוף. 22–23. הירודין והנעמית וכו'. וכע"ז בד. ובכ"ע: הירורין והנעמיות וכו'. ובכפ"פ ספנ"ח הנ"ל: חרורין וכו', וצ"ל: הירורין וכו', ובירושלמי (פ"ח ה"ה, ל"א ע"ג): הירורות (כ"ה בד"ו. ובכ"ר: הירורית). והתרגומים מתרגמים תנים שבמקרא (ישעיה ל"ד, י"ג; מ"ג, כ'): ירורים, ושם נזכרו תנים יחד עם בנות יענה (נעמיות). וברש"י (סנהדרין ג"ט סע"ב): ירוד וכו', עוף ששמו תנין וכו'. ועיין בשטמ"ק כתובות מ"ט ב' ובעה"ש ערך ירור (א' וב').

ובמדרש איכה פ"ד, ג' (הוצ' בוכר עמ' 144): אילין ירודתא וכו' (ועיין בהערות שם). ובוודאי שקראו לתנים הדומים לשועלים (Jackal) ירורין, אבל מן התוספתא ברור שהיה גם עוף ששמו ירור. והסורים תרגמו גם *lamia* (כן תרגם סומכוס "לילית" בישעיה ל"ד, י"ד): ירורא.¹⁷ וכנראה שהכוונה כאן או לעוף אגדתי, או לעוף ממין בנות היענה, שאינם משתמשים בכנפיהם לתעופה, אלא ברגליהם לריצה.¹⁸ ובירושלמי מסיים: והנחש הרי הוא כחיה. ועיין תוספ' סנהדרין י"ז א' ד"ה שיודע.

ד"ר משה רענן המוכר לנו מ"פרשה וטבעה" כתב מאמר על זה בפורטל הדף היומי.

כלל דברינו לעיל כלולים בדבריו, והם מובאים כאן.

טור זה נכתב לזכרו ועילוי נשמטו של נעם יעקב מאירסון הי"ד שנפל בקרב גבורה בבינת ג'בל במלחמת לבנון השנייה – י"ג אב תשס"ו

יארוד ילדה ואבני מתא שדיא – תן זהוב

"אמר רבי אילעא אמר ריש לקיש משום רבי יהודה בר חנינא: באושא התקיננו, שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים. איבעיא להו: הלכתא כוותיה, או אין הלכתא כוותיה? תא שמע: כי הוה אתו לקמיה דרב יהודה, אמר להו: יארוד ילדה ואבני מתא שדיא" (כתובות, מט ע"ב).

פירוש: אמר ר' אילעא אמר ריש לקיש משום (בשם) ר' יהודה בר חנינא: בעיר אושא התקיננו חכמים, שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים. איבעיא להו: ונשאלה להם, ללומדים] האם הלכתא כוותיה [הלכה כמותו] או אין הלכתא כוותיה [הלכה כמותו], כלומר, האם כך פוסקים למעשה שחייב אדם לזון את ילדיו הקטנים? ומשיבים: תא שמע [בוא ושמע] הוכחה לכך מן העובדות הללו: פי הוה אתו לקמיה [וכאשר היו באים לפני] דרב יהודה להתלונן על אב שאינו מפרנס את ילדיו, אמר להו [להם]: יארוד ילדה ואבני מתא שדיא [והתנין יולד וולדות ועל בני העיר הוא מטיל] את חובת פרנסתם! אלא ודאי מן הראוי שהוא יפרנסם [באדיבות "התלמוד המבואר" של הרב שטיינזלץ].

שם עברי: תן זהוב (מצוי) שם באנגלית: Jackal Golden שם מדעי: aureus Canis

שם נרדף במקורות: שועל, תעלא

נושא מרכזי: מהו "יארוד"?

הריאליה של דברי רב יהודה לוטה בערפל כבד הן בפענוח השם "יארוד" והן במשמעות הביטוי "ואבני מתא שדיא". מבין מיני בעלי החיים המוצעים על ידי המפרשים לא ידוע לנו על כזה המטיל את הטיפול בצאצאיו על בני העיר או שמתאכזר עליהם. מעניין שלמרות חוסר הבהירות לגבי הרקע הריאלי הרי שביטוי זה קנה לו שביטה בספרות הפוסקים העוסקת בחובות האב כלפי ילדיו. ח. י. קאהוט סבר שיש לגרוס בכל האיזכורים "יארור" ולא "יארוד".

על פי התרגומים הארמיים ל"תנים" הרי הם ה"ירודין" כמו למשל בפסוקים הבאים: "וַעֲנָה אִיִּים בְּאַלְמוֹתָיו וְתָנִים בְּחִיכְלִי עֲנָה וְקָרֹב לְבֹא עֲתָה וְיָמִיָּה לֹא יִפְשְׁכוּ" (ישעיהו, יג כ"ב). מתרגם יונתן: "וַיִּנְפְּצוּן חֲתוּלִין בְּבִרְנִיתָהוֹן וִירֻדוֹן בְּבֵית מִיִּשְׁרֵי תַפְנוּקִיהוֹן וְכוּ'". כך פירש גם בהמשך הספר (לד י"ג): "וְעֵלְתָה אֲרָמְנִיתָ סִירִים קָמוֹשׁ וְחוֹחַ בְּמִבְצָרֶיהָ וְהִיתָה נוֹחַ תָּנִים חֲצִיר לְבָנוֹת יַעֲנָה". יונתן: "... וְתָהִי מְדוֹר יְרֻדִין אֲתָרָא לְבֵת נַעֲמָא". רש"י (שם) מפרש: "עוֹה תָנִים – הוּא מְדַבֵּר שֶׁהוּא דֶרֶךְ לִהְיוֹת בּו תָנִים שֶׁהוּא מִן חִיה רַעָה".

רש"י בסוגייתנו מפרש: "יארוד – תנין מעון תנים (ירמיהו ט, י) מתרגמינן מדור יארודין והוא אכזרי על בניו. יארוד ילדה ואבני מתא שדיא – התנין הוליד תולדותיו והטיל פרנסתן על בני העיר". על מנת לברר מהם אותם "תנים" או "תנין" כפי שכתב רש"י נעניין בפסוק בירמיהו שאותו הוא מצטט: "וְנָתַתִּי אֶת יְרוּשָׁלַם לְגִלִּים מְעוֹן תָנִים וְאֶת עָרֵי

יְהוּדָה אֶתָּן שְׁמָמָה מִבְּלִי יוֹשֵׁב". מפסוק זה ניתן להסיק שמדובר בבעל חיים שבית גידולו הוא ערים חרבות. רמז נוסף ניתן לקבל מפסוק מקביל באיכה: "גַּם תִּנֵּים חָלְצוּ שָׂדִי הַיְיָקוֹ גּוֹרִיהֶן בַּת עַמִּי לְאַכְזֹר כִּיעֻנִּים בְּמִדְבָּר". תאורים אלו שוללים את האפשרות ש"תנין" הוא הזוחל תנין שהרי אין הוא מניק וייתכן והכוונה לטורף הנקרא בימינו תן זָהוּב שצורת הרבים שלו היא תנים. הרב מ. צ. טאקסין כתב בספרו "ידיעות הטבע שבתלמוד" (וורשא, תרס"ג): "יש מין תנין ושמו יארוד, וכמו מסוה יש לו על פניו בעת שהוא מניק את ילדיו שלא יראה אותם כשהם אדומים וימיתם. התנין יארוד הוא אכזרי על פניו". למרבה הפלא תאור זה מופיע בפרק העוסק ב"טבעי הזוחלים למיניהם". בפרק זה הוא מתאר את הנחש, העקרב, תנין יארוד, צבוע ועכס. מקור דבריו הוא אולי במדרש איכה רבה (וילנא, פרשה ד ו'): "גם תנין חלצו שד היניקו גוריהן, אילן ירודא אתא כמין מסווין פריסין על אפיהון כד אינון מניקין בניהון דלא יהוון חמיין בניהון סמקון ואכלין להון". פרטים נוספים ניתן למצוא בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב, איכה פרק ד ג'):

"גם תנין חלצו שד. כלומר אף על פי שדרך התנים שהם מתאכזרין על בניהם ואין נותנין לבניהם להניק עד שיבכו הרבה, ובשעה שהן מניקין בניהם מכסין על פניהם כדי שלא יראו את פניהם אדומים בבשר ויאכלו אותם, אעפ"כ גם אותם על כל זאת חלצו שד, הוציאו שדיהן ומניקין בניהם, אבל בני עמי היו לאכזר כיענים במדבר. שכיון שיולדת את בנה שוב אינה חוזרת עליו, וכן הוא אומר אֶעֱשֶׂה מִסְפָּד פְּתִינִים וְאֶבֶל כְּבֹנוֹת יַעֲנָה (מיכה א, ח). התנין בניו סופדין אבל לא מתאבלין, אבל בנות יענה נאמר בה אבל לעולם אינה חוזרת על בניה, לכך נאמר בת עמי לאכזר, לא היו חומלין על בניהם בְּהַשְׁתַּפֵּךְ נַפְשָׁם אֶל חֵיק אִמָּתָם (איכה ב, יב). וכתב הנביא זה על קינות לבכות את ישראל להודיע כמה צרה גברה עליהן".

בניגוד למדרש המתאר מסווה על הפנים הרי שרש"י (איכה, שם) מתייחס לכיסוי כלשהו על הדדים: "גם תנין – אף על פי שאכזרי הוא חלצו שד כשרואה את בנו בא מרחוק רעב חולץ שדיו מתוך נרתיקו שיש לו כיסוי על דדיו ומוציאו מתוכו כדי שלא יראהו בנו מכוסה ויחזור לאחוריו והיניקו גוריהן". הסבר זה מופיע במדרש תנחומא (בובר, בחוקותי, סימן ה): "הקדוש ברוך הוא קרא אל ירמיה ואמר לו, גם תנין חלצו שד הניקו גוריהן וגו', התנין הזה כשהוא בא לינק את אמו, היא רואה אותו מרחוק וחולצת שדיה בשביל שיינק, ולא יראה שדיה מכוסין, ואינו יונק, ובני לא עשו כן וכו'". בהשוואה בין המדרשים אנו מוצאים מחלוקת נוספת לגבי יחס ה"תנין" לצאצאיו. על פי פסיקתא זוטרתא הוא "מתאכזר על בניו" ודוחה את התחלת ההנקה ככל הניתן ואילו לפי המכילתא הוא ממחר להאכילם לפני ש"יחזור לאחוריו".

ה"יארוד" בעל חיים מוילל

את היארוד אנו פוגשים בסוגיה נוספת "בעי מיניה רבי זירא מרבי אבהו: ירדה לו דמות חמור מהו? אמר ליה: יארוד נאלא הא אמרי ליה אין דבר טמא יורד מן השמים" (סנהדרין, נט ע"ב). כאן מפרש רש"י: "ירוד נאלא – תנין שוטה, עוף ששמו תנין, והוא שוטה ובוכה ומספיד תמיד, וכל תנין דבמקרא מתרגמין ירודין". ח. י. קאהוט תמה על זיהוי ה"תנים" עם עוף שהרי בדרך כלל מפרש שהוא חיה. קאהוט סוקר כמה מקורות מהם משתמע ש"ירור" בסורית הוא מין שועל או תן. לבעל חיים זה מתאים התואר ה"מילל" ("ירוד נאלא"). מקור השם "תן" הוא מ"לתנות" כלומר לבכות וכד'. גם בערבית طن פירושו "הרמת קול יללה". לדעתו פירוש השם הערבי הנוכחי ابن آوى הוא המילל ו"ירורא" הוא כמו "ילולא" בארמית. פירוש זה משתלב

היטב במעמד שתופסים ה"תנים" כסמל לחורבן וגלות: "וַנִּתֵּן אֶת יְרוּשָׁלַם לְגִלְיָם מֵעוֹן תְּנִים וְאֶת עָרֵי יְהוּדָה אֶתֶּן שְׁמָמָה מִבְּלִי יוֹשֵׁב". התנים הוזכרו יחד עם בנות יענה (כנראה דורסי לילה) בגלל יללותיהם כמו למשל בפסוקים "תִּכְבְּדֵנִי חַיִּת הַשָּׂדֶה תְּנִים וּבָנוֹת יַעֲנָה (ישעיהו מג, כ) וכו'" ו"..." אַעֲשֶׂה מִסְפֵּד פְּתִינִים וְאֶבֶל כְּבָנוֹת יַעֲנָה (מִיכָה א, ח).

זיהויים נוספים

יארוד = מין עוף

בתוספתא (כלאים, ליברמן, פ"ה הלכה ח') מופיע זיהוי שונה: "כלב כופרין מין חיה, הירודין והנעמית הרי הן כעופות לכל דבר, שאין בהמה טמאה יולדת מין טהורה ולא טהורה מין טמאה ולא גסה מין דקה ולא דקה מין גסה ולא אדם מין כולן ולא כולן מן אדם"²³. המחשבה ש"יארוד" הוא עוף קשורה כנראה לדורסי הלילה שאף ביניהם קיימים מינים החיים בין חורבות ומשמיעים בלילות קולות יללה. ה"שיטה מקובצת" (כתובות, מט ע"ב) מצטט את דברי רש"י במהדורא קמא: "יארוד יש מפרשים שהוא עוף אכזר". כאמור, זיהוי זה אינו עולה בקנה אחד עם המדרשים המייחסים לבעל חיים זה הנקה.

כאמור, זיהוי היארוד בעייתי מאד ובמיוחד לאור כך שמדובר, אולי, בבעל חיים המעביר את האחריות לטיפול בצאצאיו ל"בני העיר". התופעה שבעלי חיים כלל אינם מטפלים בצאצאיהם איננה נדירה אך נדמה לי שהדוגמה היחידה להעברת הטיפול לאחרים באופן שיטתי היא בקוקיות. קוקייתיים (Cuculidae) היא משפחת עופות בגודל שרוב מיניה טפילים. הנקבה מטילה את ביציה בקינים של ציפורים זרות (פונדקאיות), ואלה דוגרות על הביצים ומגדלות את גוזליה. בישראל שני מינים של קוקיות, קוקיה אירופית וקוקיה מצויצת (תמונה 2). הקוקיה המצויצת מטילה את ביציה בקני עורבים. הקוקיה מסתתרת בסמוך לקן, וכשהציפור עוזבת את הקן, היא ממחרת אליו ותוך מספר שניות מטילה בו ביצה ומסתלקת במהירות. העוף הפונדקאי דוגר על הביצה, ובהמשך הוא גם מגדל את גוזליו יחד עם גוזלי הקוקייה, המתפתחים מהר יותר. בניגוד למיני קוקיות אחרים, גוזל הקוקייה המצויצת לא מסלק את גוזלי העורב מהקן אלא גדל איתם כאילו היו אחיו. הטלה אקראית של ביצים בקינים זרים מוכרת גם במינים הדוגרים על הקרקע במושבות כמו אווזים אך התופעה אינה בולטת לעין האדם וניתן לזהותה רק בעזרת בדיקות גנטיות.

אם נקבל את הגישה המזהה את ה"יארוד" כעוף ונניח שהמונח "בני העיר" איננו זהה ל"אנשי העיר" אלא כולל את כל החיים בעיר ובכללם גם העורבים הרי שהקוקיה המצויצת "יולדת" את בניה ומטילה את גידולם עליהם. מעניין לציין שהקוקיות ואחיהן ה"חורגים" (גוזלי העורב) מעוררים מהומות קולניות של בקשת מזון הנשמעים כיללות. קולות אלו מושכים תשומת לב רבה ומהווים דרך נוחה למציאת קינים מאוכלסים בקוקיות.

יארוד = זוחל (נחש)

התקבולת בין פתן לתנין בפסוק "עַל שָׁחַל וּפְתָן תִּדְרֹךְ תִּרְמַס כְּפִיר וְתַנִּין (תהלים צא, יג)" הביאה, כנראה, את "מצודת ציון" לזהות את התנין כ"נחש": "ופתן – מין נחש. כפיר – ארי בחור. ותנין – מין נחש". ייתכן והתפתח בילבול בן התן היונק לבין התנין (הנחש)

²³ לענ"ד יש בתוספתא זו כדי להסביר את מסלול מעבר השם "בת היענה" אל היען. השימוש בשם "ירודין" לציין בעל חיים מילל כמו התנים הביא לכך שגם לנעמית (יען) שהוקבלה לירודין יוחסה לילה. מאידך גיסא גם בת היענה הוקבלה לתנים: "אֶעֱשֶׂה מִסְפֵּד פְּתִינִים וְאֶבֶל כְּבָנוֹת יַעֲנָה".

הזוחל בגלל דמיון התנהגותי מסויים: "תלמידי הר"י ז"ל וז"ל: פירוש יארוד חיה טמאה ועל שם שהיא אכזרית כמו תנין שהוא אכזר קורא אותה כך, התרגום תנין יארוד ולפיכך אומרים לו זהו אכזר כמו היארוד שמטיל בניו על אנשי עירו. ע"כ" (שיטה מקובצת, שם). הזהות בין ה"יארוד" לנחש עשויה להסביר מופע נוסף של ה"יארוד" כשמה של מחלת עיניים: **"רבן שמעון בן גמליאל אומר: דם כדי לכחול בו עין אחת, שכן כוחלין ליארוד. ומאי ניהו? דמא דכרושתינא"** (שבת, עח ע"א). מפרש רש"י: **"ליארוד – תבלול, ובתוספתא ראיתי: לחורור, והן טיפות דקות של לובן הנולדות בעין, כדתנן בבכורות גבי מומין". דמא דכרושתינא – עטלף, שקורין טלפ"א.** גם כאן גורס קאהוט "ירור" ומפרש שהכוונה למחלת עיניים הנקראת "נחש" בגלל צורת העין.

יארוד = חית כיס

ח. י. קאהוט מביא בשם ל. לוויזון זיהוי יוצא דופן. לדעתו הכוונה למין של חית כיס (Beutelthier) (תמונה 3). זיהוי זה מבוסס על המדרש המתאר את היארוד כבעל חיים שבו דדי הנקבה מוסתרים בתוך שק. תופעה זו קיימת בחיות הכיס בלבד. לפני הצעה זו עומדים סימני שאלה רבים: א. באזורנו אין מינים של חיות כיס. ב. חיות הכיס מטפלות בצאצאיהן בכוחות עצמן. ג. חיות הכיס אינן מייללות באופן בולט בהשוואה למינים אחרים.

תמונה 1. תן זהוב צילם: [fberger Pro](#)

תמונה 3. וולבי – חית כיס

תמונה 2. קוקיה מצויצת צילם: [ערן פינקל](#)

רשימת מקורות:

מנחם דור, החי בימי המקרא המשנה והתלמוד (עמ' 67).

לעיון נוסף:

בפורטל "הדף היומי": "בדמסיק תעלה מבי כרבא" – מידע נוסף על התנהגות השועל.

ה טו **נִהְפֵךְ לְאַבְל מְחֻלָּנוּ**: ראב"ע: על הקרבנות שנכרתו. ו'מחוללים' - המשוררים.

הרב משולם ראטה ז"ל מעיר בספר מבשר עזרא

איכה ה' ע"ו טעה ראב"ע שכתב "נהפך לאבל מחולנו, המחוללים והמשוררים כאילו

נכתב מחולינו ביו"ד הרבים, ופירשו כמו מחוללינו, ולפנינו כתוב בלא יו"ד, והוא

כמו בתוף ומחול. —

כמדומה שראב"ע לא נתכוין לפרש מְחֻלָּנוּ – מחוללנו. הוא מתאר שהמחול שהיה בעבר במקדש הושבת והפך לאבל. כיון שהוא מדבר על המקדש אין הוא יכול לדבר על המחול מלשון ריקוד, אלא על המשוררים, ואולי על מנגני החליל.

מצורפת כאן קינה על חורבן יהדות אירופה מהרב שמעון שוואב ז"ל הגאב"ד

דקהל עדת ישורון ניו יורק

על החורבן האחרון

הזוכר מזכיריו. דור דור וקדושי. מעת אשר אז בחרתנו:

יזכור דראון. של דור אחרון. אויה מה היה לנו.

שטופי מבול-דם. שמסרו נפשותם. כל שקועי עמקי-הבכא:

יפקדם אלהים. בארצות החיים. ועדי עד זכרם לברכה:

שאו אליו כפים. אהה. אי שמים. הוי על מיטב שבטי ישראל: עדות וקהלות.

ערים וגלילות. חבורות. מוסדות. כל מועדי אל: מי יתן פלגי מים. תרדנה

עינים. אל אשדות נחלי הדמעות: עלי אלפי אלפים. גופים נשרפים. במו-אש

החרבן וזועות: ועל שרי-התורה. ומחזיקי מסורה. ועל פרחי הפהנה

הצעירים: ועל חובשי מדרשות. ומורים ומורות. תינוקות בית רבן ויקרים: על

בנות בוטחות. וסבים וסבות. ועל זרעם וטפם שילדו: גם. לרבות. רבבות

נאהבים בחיים. במוותם לא נפרדו: את דמם דרוש. פי תשא את ראש. של

כל נדף לעלים הטרופים: כל נפשות-מת. בימי שבר ושאת. ששה אלפי

פעמים אלפים: שלישיה לבערו בברק זעם סוער. מפרמי החמד אהבת: גואל

הדם. נא זכר צערם. אל תמחה מספר כתבת: זכור הנאקות. ורעש צעקות.

אז יוכלו לרצח: יאורי דמיהם. ודמעות פניהם. לא תשכחנה לנצח: כל חיל

וגניחה. ונחי צריחה. משדודי להקות הפלכים: זכור וספר. בנאדה צרור. עד

עת נקם עלבון עלוברים: במחנות הפראים. באב ונגעים. ופחי נפשות עגומות:

חרפות וצחוק. כלמות ורק. פצעי הכאות אימות: ורעבון. צמאון. שגעון.

עצבון. וכשלון נחשלים בלי-כח: וכל נאקות-חלל. מפל יחיד אמלל. חלילה לך

מלשכת: ותימרות-עשן וקיטור מבבשן. תלי-תלים עצמות וגידים: וחדרי

הרעל. קול שאגות מקהל-הנחנקים תוף תאי האדים: וסרחון גופות. וגויות

סגופות. גלל-דמן אדמת נואצים: איך הפכו טורפיהם. לבורית חלביהם. ועור-איש לקשיתי הנשים: וקריצת אצבעות. של ראשי-הפרעות. לימין שעבוד-פרך. צלמות לשמאול: ואיך ירו יריות על חופרי הבורות. ביסורי חבוט-קבר הורידום שאול: איך ענו אחיותינו. וסרסו בנותינו. פוסות-תרעלה מידי רופאים אכזרים: ופליטי השירידים במחלות וסתרים. וטמיון ילדים בבתי שמד-כמרים: שה-תמים לעולה. דם בגי הגולה. הוי אריאל מנבלת חסידיה: צאן-קדשים מי ימנה. אשר אשם לא תכבה. בחוניך היו מקדשי שמוך: בקול שמע ישראל מסרו נפש לאל. שהוא יאספם. ועד יום אחרון: הצדיקו דין. ואף אני מאמין ענו. ושרו שירת בטחון: ובכן נשאר עם. כיתום נדהם. בלי קברים להשתטח: ולא מצבות. איפה לבבות. יבבות לבב רותח: רק נספי-הדם. אזכרותם. תוססים בלי שוכח: וחרי אפרי עקדתם. תרומות דשני מזבח: מי ימלל. צער ישראל. אשר דעתו מכאב נטרפת: ושארת הפאר. כמעט מזעיר. ואיך קומתה היום נכפפת: אל חי מרחם. עדתך נחם. אשר לך מאד נכספת: אור-חדש תזריח. קרני-חוד תצמיח. ורוח אלהים מרחפת:

אתה תקום תרתם ציון כי-עת לחננה כי-בא מועד:

מצורף מכתב שצורף בשנים הקודמות.
בס"ד לסדר דברי שלום לאמר

למערכת שלום!

ברשותכם רציתי לעורר את תשומת הלב לדיוקים במגילת איכה ובקינות.
במגילת איכה יש בפסוקים רבים הטעם 'קדמא' לפני מהפך. כידוע הטעמים 'קדמא' ו'פשטא' – אף ששונים בצורתם, הקדמא טעם מחבר, לעומת הפשטא שהוא מפסיק.
למשל פסוק ג' בתחילת המגילה: גִּלְתָּהּ (טעם קדמא מחבר) יְהוּדָה מַעֲנִי (טעם פשטא מפסיק).

בולט במיוחד בסוף המגילה: הַשִּׁיבֵנוּ (קדמא מחבר) ה' אֱלֹהֶיךָ (פשטא מפסיק) וְנִשְׁוּבָה. ולכן אין לעצור במלה מוטעמת בקדמא כמו במלה מוטעמת בפשטא. ההבחנה ביניהם היא בזה שהקדמא באה על האות המוטעמת בין מלעיל ובין מלרע (בדוגמאות שהבאנו בת' של גִּלְתָּהּ ובב' של הַשִּׁיבֵנוּ), הפשטא באה תמיד על האות האחרונה במלה, ואם המלה מוטעמת מלעיל – מופיע פשטא כפול: בסוף המלה וגם באות המוטעמת.

בפרק ג כ וְתִשְׁוֹחַ בחולם ולא וְתִשְׁוֹחַ. פסוק נט שִׁפְטָה הש' בקמץ חטוף (קטן) שהוא תנועה קטנה והשוא אחריה בפ' נת.
ד ז וכו' ... צחו – שניהם מלרע. ד יד נעו מלרע!

עוד הערה בניקוד בקינות.

הקינה המסומנת ח' בסדר הקינות (השלישית שנאמרת ביום) מסתיימת במלים: איכה תפארתי מראשותי השליכו, וכך פותחת הקינה הבאה של הקליר. בקינות מנוקדת המלה כך: מִרְאֲשׁוֹתֵי (המ' בצירי והר' בפתח) ומפורש 'מעל ראשי'. אין זה מסתבר,

כי אין זה הפרוש הנכון של המלה. יותר נכון היה לנקד: מְרַאשׁוֹתִי (המ' בשוא) כמו שמצינו בפרשת ויצא (בראשית כח, יא ויח), ואז הפרוש יהיה ליד ראשי. אבל גם פרוש זה איננו נוח. אמנם מצאנו ניקוד מְרַאשׁוֹתִי (המ' בצירי) שאול (שמואל א כו יב), אבל שם מתפרש מהמקום שליד ראשו של שאול ובקינה אין שום אפשרות לפרש כן.

בספר ירמיה יג יח: אָמַר לַמֶּלֶךְ וְלַנְּבִירָה הַשְּׁפִילוּ שִׁבּוֹ כִּי יֵרֵד **מְרַאשׁוֹתֵיכֶם** (המ' בפתח והר' בשוא) עֲטֹרַת הַפָּאָרְהֶכֶם: אם נשוא ללשון הקינה תפארת מראשותי השליכו, נמצא שהקליר כיוון לפסוק הזה. תפארת מראשותי שניהם מכוונים לגדולה, ועל זה מקונן הקליר בשם עם ישראל שאת שניהם השליכו. ולכן לסיכום: **מְרַאשׁוֹתִי** המ' בפתח והר' בשוא. ע"י ערוגת הבושם ח"ג עמ' 263 שפרושו השני משתמע כדברינו. יהי רצון שנוכה לראות בהרמת קרן ישראל בישועה קרובה.

תָּן לְחֶכֶם וַיְחֶכֶם-עוֹד

אני מבקש מאוד ממי שיש לו הערות שלא ימנע מלשולחן אלי
הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com
הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע
שם): php.gilionot/net.ladaat.www

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום העלאת מאמרים
[ff771febc5bf6a14/dvir/search#/0/u/ca/mail/com.google.mail//:https](https://mail.google.com/mail/u/0/#search/ff771febc5bf6a14/dvir)

אם אתה מתעניין
בהגטים הלשוניים של התורה
(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')
אתה מוזמן להרשם (בחנם)
לקבלת דוא"ל בעושרים לשוניים
בכתובת: maanelashon@gmail.com
☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותגים ☺